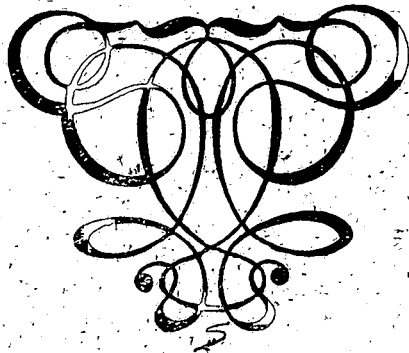

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR
POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Axel Brusewitz, Maktfördelning och demokrati i den konstitutionella utvecklingen. Några grundlinjer. — Erik Schalling, Kommunal självstyrelse såsom inrepolitisk stabilitetsfaktor. — J. Åkerman, Goda och dåliga tider. Konjunkturproblemet i praktiken. — Översikter och meddelanden: I. Politik: Konstitutionella frågor vid 1923 års riksdag. Kommunalförfattningsfrågor vid 1923 års riksdag. Tjeckoslovakiets valsystem. Av J. E. Nilsson. — II. Statistik och ekonomi: Statistiska böcker. Av S. D. Wicksell. Litteraturgranskningar: Gunnar Nystrom, Kraftsjukdomarna i Sverige. Anm. av S. D. Wicksell. — Gustaf Åkerman, Realkapital und Kapitalzins. Anm. av Erik Lindahl. — Mikael H. Lie, Domstolene og grunnloven. Anm. av Ernst Uddenberg. — Helge Nelson, Canada, nybyggjarlandet. Dens., The interior colonization in Canada at the present day and its natural conditions. Cordt Trap, Grundrids af Finansvidenskaben. Anm. av E. Sommarin.

ÅRG. 26

OKTOBER 1923

HÄFT. 4

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:—.

PRENUMERATIONSANMÄLAN.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT har från och med år 1919 övergått till ny ledning. Den Fahlbeckska stiftelsen, grundad genom den förutvarande utgivarens storartade gåva vid Lunds Universitets 250-års-jubileum, har i överensstämmelse med gåvobrevet övertagit Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik och ekonomi under denna samma titel, med tillägg *Ny följd*.

Tidskriftens syfte och allmänna uppställning är densamma som tidigare. Den kommer sålunda att liksom förut innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avseende att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur.

Tidskriften vill, framgent som hittills, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet. Den vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom dess ovan angivna ram.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium, närmast av undertecknad MALMGREN såsom kollegiets redaktionssekreterare och tidskriftens ansvarige utgivare, under medverkan av undertecknad SOMMARIN (nationalekonomi) och docenten SVEN WICKSELL (statistik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr. år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av ca 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos Redaktionen av Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1922.

Sigfrid Wallengren.

Professor i statskunskap
och statistik.

Robert Malmgren.

Professor i stats-, förvaltnings-,
kyrko- och folkrätt.

Emil Sommarin.

Professor i nationalekonomi
och finansrätt.

Lauritz Weibull.

Professor i historia.

Martin P:n Nilsson.

Professor i klassisk fornkun-
skap och antikens historia.

Av *Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen* har utkommit:

- I. **SVEN HELANDER:** Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. 1920. Pris kr. 4:—
- II. **CURT WEIBULL:** Lübeck och Skåne-marknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3:50.

MAKTFÖRDELNING OCH DEMOKRATI I DEN KONSTITUTIONELLA UTVECKLINGEN.

NÅGRA GRUNDLINJER.

AV

PROFESSOR AXEL BRUSEWITZ¹.

Vill man i en kort formel finna ett uttryck för det karaktäristiska i den nyare konstitutionella utveckling, som kan räknas från de två stora revolutionerna vid det adertonde århundradets slut — den amerikanska och den franska — fram till våra dagar, låter det sig möjligen göra i sammanställningen av de två orden: maktfördelning och demokrati. Ty de ledande grundsatser, som väsentligen behärska hela denna utveckling, äro maktfördelningsprincipen och folksuveränitetsprincipen. De stå stödjande men redan från början även tydligt tävlande vid varandras sida och förläna sålunda den modärna konstitutionalismen allt ifrån dess uppkomst dess form och färg.

I tillämpningen ha dessa båda principer i skilda länder och under skilda tider funnit en mycket olikartad användning. Än har maktfördelningstanken, än folksuveräniteten övervägande satt sin prägel på statsskicket. Det har också visat sig, att utvecklingen mäktat helt omforma ett statsskicks ursprungliga byggnad. Där denna från början varit grundad på en avvägd maktfördelning har den ofta nog, för att icke säga i regel, förr eller senare vittrat sönder. Efter mer eller mindre djupgående slitningar har den demokratiska statstanken helt fått överhanden. I en och annan stat, där författ-

¹ Installationsföreläsning vid tillträdet av den skytteanska professuren i Uppsala 15 sept. 1923, här något utvidgad.

ningens grundelement varit tillräckligt fasta, har maktfördelningen kunnat bestå, vilket emellertid då alltid berott därpå, att den ingått förening med och ytterst varit förankrad i demokratin. Folksuveränitetskravet, den demokratiska enhetsprincipen, har alltså i längden visat sig vara starkare, och maktfördelningen har ägt verklig livskraft egentligen endast då den organiskt växt samman med demokratin.

En exemplifiering av de olika linjer inom den konstitutionella utvecklingen, som jag nu antytt, finner man, om man ställer mot varandra å ena sidan europeiskt, å andra sidan amerikanskt statsliv. Problemet om maktfördelning och demokrati har på olika sidor av Atlanten lösts mycket olika, och utvecklingsresultaten ha blivit markerat skiljaktiga. Vi kunna därför här urskilja två olika författningshistoriska huvudlinjer. Till dessa, vad man kan kalla den allmänt europeiska och den amerikanska utvecklingslinjen, bör läggas en tredje, som efter ursprungslandet kan kallas den schweiziska. Schweiz intar nämligen en så egenartad ställning i den europeiska statsvärlden, den schweiziska demokratin har följt en väg, som så grundväsentligt avviker från andra länders, att dess författning måste ställas i en klass för sig på sidan om den allmänna utvecklingen.

Jag skall i det följande något uppehålla mig vid var och en av nu angivna tre huvudlinjer i den konstitutionella utvecklingen. Genom att följa dem, varvid det här naturligtvis endast kan bli fråga om de stora, allra mest karaktäristiska grunddragen, skola vi komma fram till de tre olika huvudtyper, varunder vår tids demokratiska statsformer kunna inordnas.

* * *

Det kan möjligen ifrågasättas, om man är berättigad, såsom jag nyss gjorde, att betrakta den *europeiska statsutvecklingen* såsom något enhetligt helt. Det kan invändas, att de olika ländernas statsskick dock uppvisa så betydande skiljaktigheter, att de historiska förutsättningarna för deras uppkomst dock äro så olikartade, att det svårigen går för sig att inränga dem i en enhetlig utvecklingskedja. Invändningen har utan tvivel sitt berättigande, och meningen är icke heller att förneka eller utsudda de nationella särdrag, som finnas och som i varje land ge utvecklingen dess speciella karaktär.

Men alla historiska skiljaktigheter, de må vara hur framträdande som helst, kunna ej skymma bort de gemensamma drag och utvecklingstendenser, som gjort och alltjämt göra sig gällande. Onekligen har för övrigt blicken alltmer skärpts för dessa gemensamhetsdrag genom vår tids stora demokratiska omvälvningar, vilka raserat många gamla skiljemärken och på samma gång öppnat nya, vidgade utsikter över den gångna utvecklingen.

Utgångspunkten för denna utveckling är i de flesta europeiska stater densamma: den absoluta monarkien. Under inverkan av de från den franska revolutionen utgångna frihetsrörelserna avskaffas förr eller senare denna statsform och ersättes med den konstitutionella monarkien, vars karaktäristikum är en dualism, en mer eller mindre strikt genomförd maktfördelning mellan monark och folkrepresentation. Den konstitutionella monarkien är emellertid endast en övergångsform. Så småningom genomgår den en omvandling, varunder den ursprungliga dualismen häves till förmån för representationen. Resultatet av denna omvandling blir det parlamentariska styrelsesättet. Utvecklingen går sålunda, för att i korthet summera den, från fursteabsolutism över konstitutionell monarki till parlamentarism. Överallt är denna utveckling numera fullbordad.

Måhända skulle man vara benägen att från den nu skisserade allmänna utvecklingsgången undantaga England. Och skäl därtill finnas för visso, särskilt om man håller sig till den epok, som börjar med franska revolutionen. För England har den icke samma betydelse som för det övriga Europa. Då den konstitutionella monarkien här på övergången från 1700- till 1800-talet gör sina första lärospån, är detta stadium i England övervunnet, och det är på god väg mot parlamentarismen. Och då denna styrelseform i det kontinentala Europa håller på att införas, har den i England redan nått mognad och börjar visa nya tendenser.

Mellan engelsk och kontinental utveckling ligger alltså en högst betydande tidsskillnad. Det finns väl också en icke så obetydlig skillnad i framgångsmetoderna, i själva utvecklingsarten. Framför allt är ju den historiska originaliteten att söka på Englands sida. Men samma stora huvudetapper i utvecklingen, som jag nyss berört, återfinna vi även här, endast att de ligga längre tillbaka i tiden. Den utveckling England behöft sekler att genomlöpa har det övriga

Europa tillryggalagt i ett förkortat lopp, under ett århundrade, eller vad en del stater beträffar ännu kortare tid.

England har alltså haft ett ständigt försprång, och det har kommit att verka som den historiska vägröjaren vid den politiska frihetens uppkomst och utbildning. Dess ställning såsom föregångsland, såsom mönster för den europeiska kontinenten har också alltid och med rätta observerats. Med ett visst fog skulle därför hela den för Europa gemensamma författningsutveckling, varom här är fråga, kunna kallas den anglo-europeiska. Därmed markeras på samma gång den nära samhörighet, som existerar mellan kontinenten och England genom de uppslag och impulser detta land givit, och den originella särställning det brittiska öriket i denna samhörighet intager.

Det engelska inflytandet kommer till synes genast från den nyare utvecklingens början, visserligen indirekt, förmedlat genom den montesquieuska maktfördelningsteorien, vars betydelse för den konstitutionella monarkiens skapande ju är känd och erkänd. Det har tvistats åtskilligt, huruvida Montesquieu riktigt uppfattat det engelska stats-skicket, då han företog sig att med detta som modell draga upp riktlinjerna för »den fria konstitutionen». Jag skall ej här upptaga denna gamla och dock allttjämt nya tvistefråga. Bekant är, att Montesquieu ej själv åsyftat att göra en troget kalkerad kopia av sin modell. Men det torde ändock kunna påstås, att de väsentliga grundtankarna äro hämtade från den historiskt givna förebilden. Bortser man från de nya tendenser, som engelskt författningssliv uppvisar under 1700-talet och som redan börjat framträda, då Montesquieus verk såg dagen, har han i väsentliga punkter gjort en sammanfattning av de resultat engelsk statsutveckling uppnått efter 1600-talets omvälvande brytningar. Det är sålunda frukterna av i England historiskt uppnådda utvecklingsresultat, som i fransk tolkning och närmast tillrättalagda efter franska behov bli tillgodogjorda för Europa.

Den montesquieuska maktfördelningssläran är med sitt starka betonande av den lagbundna friheten, med sin strävan att skydda individens rätt, 1700-talsliberalismens stora programförklaring. Genom sin uppdelning av en verkställande, lagstiftande och dömande makt, som var och en har sin självständiga, noga begränsade kom-

petenssfär, riktar den i lika mån sin udd mot förtryck uppifrån och nedifrån, mot såväl monarkiskt som demokratiskt envælde. I Europa kom den emellertid historiskt att spela en avgörande roll som murbräcka mot den absoluta konungamakten. Den visade, för att citera en av 1809 års grundlagstiftare, Axel Gabriel Silfverstolpe, vägen »att förena friheten och monarkien». Medlet att lösa det stora problemet blev införandet av det representativa systemet — även det en historisk frukt av engelsk konstitutionalism — och på basis av maktens författningsenliga uppdelning mellan monark och folkrepresentation bygges den konstitutionella monarkien upp.

I tillämpningen kom denna utskiftning av makten mellan statsorganen att ställa sig ganska olika. Fullt konsekvent har över huvud ingen författning förmått realisera den »statskrafternas ömsesidiga motvikt», vilken enligt den pregnanta formulering, som återfinnes i inledningsmemorialet till 1809 års regeringsform, var maktfördelningsteoriens kärnpunkt. Relativt nära det föresatta målet kom för övrigt just den svenska konstitutionen av 1809 trots de även här påtagliga inkonsekvenserna. I allmänhet gå avvikelserna i två skilda huvudriktningar. Än har makten mer eller mindre vägt över till förmån för folkrepresentationen, än till förmån för statschefen-monarken.

Till den förra gruppen författningar höra de, vilka med principiellt demokratisk utgångspunkt söka förena folksuveränitet och monarki. Urtyper är här 1791 års franska författning. Den proklamerar visserligen högtidligt maktfördelningsprincipen men glömmar i viktiga stycken bort den i utförandet. Denna typ går sedermera igen i ett flertal konstitutioner. Till den senare gruppen författningar höra de, vilka utgå från den monarkiska principen, vilka alltså, med fasthållande av en tankegång nedärvd från den absoluta monarkien, göra monarken till statsmaktens innehavare men inrymma folket genom dess representanter en viss del i utövningen. Hit kunna hänföras förutom ursprungstypen, 1814 års franska karta, främst de tyska författningarna.

Trots nu antydda, mer eller mindre betydande avvikelser från en konsekvent genomförd maktfördelning spårar man emellertid i alla författningar samma grundritning, samma av Montesquieu influerade, till allmänegendom vordna konstitutionella schema. Dua-

lismen mellan författningens olika grundelement, det monarkiska och det demokratiska, har visserligen erhållit en ganska olikartad betoning, men överallt framträder en strävan att på samma gång begränsa och förena dessa grundelement i deras förhållande till varandra. Överallt är det den blandade statsformen, 1700-talsliberalismens »gouvernement mixte», som avlöser den absoluta monarkien och inleder den nya författningsrörelsen.

Det ligger i sakens natur, att den konstitutionella monarkiens varaktighet varit beroende av de i varje land rådande nationella och politiska förutsättningarna. Den betecknar numera, som nämnt, en svunnen utvecklingsperiod, och den har överallt ersatts av det parlamentariska styrelsesättet. Den hann i vissa länder knappt slå rot, förrän de parlamentariska tendenserna gjorde sig gällande; den har i de flesta länder avvecklats i ett långsamt tempo; i vissa andra åter har den hållit sig upprätt med en seg livskraft, som först bröts ned genom en plötslig omstörtning. Det historiska förloppet ter sig alltså tämligen skiftande. Se vi på drivkrafterna i detta förlopp, visa de sig dock i stort sett likartade:

Vi skola först kasta en blick på själva utvecklingsgången.

Tidigast genomföres parlamentarismen i Frankrike. Den framträder här eget nog redan under 1814 års monarkiska restaurationsförfattning. Genombrottet sker som bekant under konservativ egid för att främja konservativt ultraistiska maktsträvanden. Efter läroåren under restaurationsepoken står parlamentarismen fullt färdig under julimonarkien, och det är traditionerna från denna tid, som åter leva upp i 1875 års författning, nu visserligen under republikanskt insegel.

Men ej blott praktiskt går Frankrike i teten vid den kontinentala parlamentarismens genomförande; även teoretiskt innehar det förstarumsplatsen. För den parlamentariska teoriens utbredning spelar Benjamin Constants' »Cours de politique constitutionnelle», samma roll som förut Montesquieus »Esprit des lois» för maktfördelningsteorien. Det är nu andra gången, som engelskt statsliv i fransk tolkning, åter närmast för franska ändamål men på samma gång med universell syftning, göres fruktbärande för Europa. Visserligen hade parlamentarismen i England ännu icke vid denna tid (1815) kommit fram till sin fulla utveckling, men det engelska statsskicket

hade sedan Montesquieu's tid undergått en omvandling, som gjorde en revision av den gamla uppfattningen nödvändig, då fråga blev att taga det till mönster.

Constant's utläggning är betecknande både för det övergångs-skede, vari engelsk konstitutionalism då ännu befann sig, och den förmedlande ställning han själv intar i idéutvecklingen. Han har ej alldeles lämnat maktfördelningsläran bakom sig, vilken han emellertid presenterar i ny skepnad. Även Constant laborerar med ett visst antal makter — med fem i stället för Montesquieu's tre. Men under det denne huvudsakligen intresserade sig för makternas avgränsning och deras utrustande med resurser, som garanterade deras fulla självständighet gent emot varandra, söker Constant genom sin politiska harmonilära förena makterna till inbördes samverkan. Målet vinner han på två vägar: dels genom att tillerkänna den lagstiftande makten, och företrädesvis den folkvalda kammaren, en förrangsställning; dels genom att företaga en klyvning av den exekutiva makten i en egentlig exekutiv, representerad av ministären, som ställes i nära förbindelse med parlamentet, och i en utanför eller ovanför de övriga makterna ställd neutral konungamakt, vars uppgift är att som ett slags *deus ex machina* modererande ingripa, då samspelet mellan statsorganen hotar att på något sätt störas.

Även om Constant ännu icke nått alldeles fram till den moderna parlamentarismen, har han dock väsentligen träffat dess kärna. På hans uppslag bygger den parlamentariska teorien vidare under restaurationen och julimonarkien samt erhåller ytterligare på fransk grund under oppositionen mot det andra kejsardömet ett par kanoniska skrifter i de Broglie's och Prévost-Paradol's arbeten, ungefär samtidigt som den engelska konstitutionen första gången till sin verkliga innebörd avslöjas av en inhemsk bedömare i Bagehot's klassiska verk.

Medan sålunda den parlamentariska strömningen praktiskt såväl som teoretiskt bryter igenom i Frankrike, dröjer den betydligt längre i de flesta av kontinentens länder. I de romanska staterna är utvecklingen i allmänhet tidigare. I Belgien kan parlamentarismen räkna anor ända från 1840-talet, i Italien, Spanien, Portugal och Rumänien genomföres den under 1800-talets senare hälft. I de germanska staterna däremot kommer den rätt mycket senare. I

Holland kan den visserligen skönjas från 1800-talets mitt, men av de skandinaviska staterna har endast Norge vid århundradets slut acklimatiserat det nya styrelsesättet. I Danmark och Sverige följer det först under detta sekel. Tyskland hålles längst utanför den allmänna utvecklingsströmmen. Parlamentariska tendenser framtråda väl även här under 1800-talet, men de hållas tillbaka, utvecklingen hejdas och dämnes upp, med påföljd, då den slutligen banar sig fram, att slutförloppet blir våldsammare än annorstädes.

Det är vanligt, då man söker förklara den allmänna parlamentarisering, som europeiskt författningsliv undergått, att kalla den en engelsk imitation; och man tillägger ofta en dålig imitation. Om dömet har otvivelaktigt till en viss grad sitt berättigande, såväl i ena som andra avseendet. Men det är icke uttömmande, och det går dessutom väsentligen på sidan om saken. Den engelska influensen på den europeiska parlamentarismens utformning är visserligen påtaglig, och efterbildningarna kunna på de flesta håll med fog sägas vara mindre lyckade än originalet. Dessa påpekanden räckta emellertid på långt när icke som förklaringsgrund till den *historiska* process, varom det här är fråga.

Det är alltid en svår sak att rättvist utskifta idépolitiska och realpolitiska faktorerers inverkan på den konstitutionella utvecklingen. Men i allmänhet torde det påståendet kunna vågas, att den ideologiska konstruktionen spelat större roll för den konstitutionella monarkiens än för parlamentarismens uppkomst. Det synes vara klart redan av det förhållandet, att den konstitutionella monarkien merendels uppstått som en hastigt, icke sällan på revolutionär väg genomförd nybildning, som betecknar ett tvärt avbrott mot alla historiska föregående, medan parlamentarismen i normala fall framgår som frukten av en långsam utveckling. Den konstitutionella monarkien har, för att använda den jellinekska terminologien, tillkommit genom författningsändring, som i regel varit total, parlamentarismen åter vanligen genom författningsomvandling, som ej ändrat författningens bokstav.

Ser man på innebörden av denna omvandlingsprocess, så betyder den i allmänhet taget den ursprungliga författningsdualismens gradvisa hävande, vilket sker därigenom, att den ena av de båda makthavarna, folkrepresentationen, småningom vinner överhanden.

Det demokratiska sammansättningsledet i dualismen visar sig vara det starkare, folksuveränitetsprincipen tränger faktiskt undan maktfördelningsprincipen och för fram det folkliga statsorganet, parlamentet, till den härskande ställningen i statslivet. Jämsides härmed, som den andra sidan av samma sak, går den monarkiska tankens långsamma, men oundvikliga degradering. Kungadömet's ställning är alltid ytterst en fråga om auktoritet, grundad på en av traditionen uppburen allmän uppfattning. Denna historiskt psykologiska grundval visar sig förr eller senare vacklande, eller, för att tala med Benjamin Constant, »monarkens aktionsförmåga minskas nödvändigtvis som en följd av stigande upplysning och civilisation», tills den slutligen i verkligheten förlorar all kraft.

Monarkiens förfall och parlamentets segrande maktställning betyda emellertid ännu icke parlamentarismens genomförande. De äro endast dess förutsättningar och som sådana visserligen oundgängliga. Parlamentarismen innesluter tillika ett organisationsproblem, framför allt problemet om regeringsmaktens organiserande på demokratisk grund. Lösningen av detta problem genom maktens koncentration hos en ur parlamentet utgången och på parlamentets förtroende vilande ministär visar parlamentarismens genetiska anknytning till den konstitutionella monarkien. Det kan nämligen sägas, att redan i den konstitutionella ministeransvarigheten ligger ursprunget nedlagt till denna ministärens upphøjelse till reell maktfaktor. Maktens ansvar kräver med en viss naturnödvändighet maktens självständiga utövning. Följden blir ministärens emancipation från den personliga kungamakten samt anknytning till representationen, en process som näres och påskyndas av den fortgående demokratiseringen.

Parlamentarismen växer alltså fram, historiskt och logiskt, såsom en produkt av den konstitutionella monarki's sönderfallande. Sin förklaring får den djupast såsom en förskjutning i det reella maktförhållandet i staten. Det engelska mönstret har i olika avseenden givit impulser, den tidigt utbildade parlamentariska teorien har gått före med sina uppslag, men de verkligt drivande krafterna ha överallt varit av inre natur. Då de därjämte i stort sett varit likartade, har utvecklingen i de olika länderna självständigt givit likartade resultat. Endast för ett sådant historiskt betraktelse-

sätt, som härvidlag är det enda naturliga men som icke desto mindre knappast tillbörligt beaktas, blir parlamentarismen som politisk organisationsform för den europeiska demokratien fullt begriplig. Lyckad eller misslyckad vilar den i England såväl som i övriga europeiska stater på inre historiska förutsättningar, och det är från dessa förutsättningar man vid dess bedömande alltid har att utgå.

I europeiskt statsliv ha maktfördelning och demokrati framstått som en oförenlig antites. När vi komma över till *amerikansk författningsutveckling* få vi göra bekantskap med syntesen.

De idépolitiska källorna till den nordamerikanska konstitutionen äro lätt uppdagade¹. De äro kanske mindre tydliga, när fråga är om delstatsförfattningarna, men desto mer när det gäller unionsförfattningen, som i detta samband närmast intresserar oss. Man behöver ej studera djupt i det konstituerande nationalkonventets debatter för att få bekräftelse på Madison's ord i *The Federalist*: »Det orakel, som alltid rådfrågas och anföres; är den berömda Montesquieu». Den engelska författningen, såsom den då uppfattades i Amerika, och de tidigare koloniala författningarna, ävensom de nyss förut antagna republikanska delstatsförfattningarna må ha tillfört unionsförfattningen åtskilligt viktigt byggnadsmaterial. Men grundsynen, själva byggnadskonstruktionen går helt i Montesquieu's anda. Ingenstädes är i själva verket Montesquieu's inflytande mera klart påvisbart än i Amerika, och ingenstädes har sett mera omedelbart hänsynstagande till hans auktoritet ägt rum.

Liksom i Europa utgår alltså den nyare konstitutionella utvecklingen i Amerika från maktfördelningsprincipen. Men den får här en annan användning. Medan den på europeisk grund riktar sig mot den monarkiska despotismen, riktar den sig på amerikansk mark mot den ohämmade demokratien. Medan den i Europa blir medlet att förena friheten med monarkien, blir den i Amerika medlet att förena friheten med demokratien.

Den amerikanska maktfördelningen får sålunda historiskt en

¹ Frågan senast behandlad av *H. Knust*, *Montesquieu und die Verfassungen der Vereinigten Staaten von Amerika*. Historische Bibliothek, Band 48. München und Berlin 1922. Citaten i det följande äro hämtade ur detta arbete.

konservativ anstrykning; och de konservativa tendenserna i nationalkonventet (1787) äro omisskännliga. Detta innebär naturligtvis icke, att de voro i vanlig mening antidemokratiska. Demokratien hade i Amerika gamla historiska anor, och den stod efter revolutionen grundmurad. Om de demokratiska grundsatserna var ingen strid; tvärtom var principen om folket såsom all statsmakts källa och innehavare allmänt erkänd och proklamerad. Men de amerikanska frihetsmännen vid 1700-talets slut hade just tack vare de historiska erfarenheterna fått en mera illusionsfri uppfattning av demokratien än vad som i allmänhet utmärkte deras samtida i Europa. De voro djupt övertygade, att demokratien för sitt eget fortbestånd måste kontrolleras, och kontrollmedlet funno de i maktfördelningen.

Med den åskådning, som behärskade det amerikanska författningsverket, koncentrerades omsorgerna närmast på att förekomma övergrepp från den av de tre konstitutionella makterna, nämligen den lagstiftande, som i ett republikanskt styrelsesätt a priori kunde väntas komma att intaga en övermäktig ställning. I expansionssträvanden från denna makts sida såg man allmänt den verkliga faran för amerikansk konstitutionalism. Botemedlet fann man först och främst i den lagstiftande maktens försvagande genom kongressens uppdelning på två kamrar, som tillika blev utvägen till det amerikanska unionsproblemets lösning. Vidare stärktes den exekutiva makten så långt som möjligt, därigenom att den, i mycket mot amerikansk tradition, koncentrerades i en enda person, den folkvalde presidenten, vilken försågs med vederbörliga skyddsvapen, främst vetorätten. För att dock hindra eventuella maktövergrepp från den sålunda i sin ställning starkt befäste presidenten, fick denne dela vissa av sina rättigheter med den övre kammaren. Det avsteg från maktfördelningsläran, som presidentens konstitutionella äkten-skap med senaten innebar, kompenserades emellertid genom de originella, mycket betydelsefulla befogenheter som tilldelades domstolarna. Även den dömande makten fick därigenom till uppgift att utgöra ett hålverk mot parlamentariska maktsträvanden.

De tre makterna voro sålunda, för att anföra en bild, som ger ett lika troget uttryck för den montesquieuska tankegången som den är äkta amerikansk, ställda sida vid sida i konstitutionen, likt »trenne grannar, av vilka var och en hade att försvara sin farm

mot angrepp från den andre». Den frågan uppstår då: Hur har detta försvar gestaltat sig i verkligheten. Har den ursprungliga, till synes tämligen mekaniska maktkonstruktionen i den amerikanska unionsförfattningen blivit bestående?

Härpå kan kort och gott svaras, att ingen författning mäktat bibehålla sig i sin ursprungliga renhet, formellt och reellt, så som den amerikanska, ett förhållande som vinner i märklighet, om man besinnar, att den amerikanska författningen är den äldsta av alla nu existerande skrivna författningar. Visserligen har i amerikanskt statsliv det konstitutionella maktförhållandet undergått vissa växlingar, men de omvandlingar, som här kunna skönjas, ha icke gått i en konstant riktning. Bortser man från de första 50 åren efter författningens tillkomst, då förhållandet mellan president och kongress synes varit tämligen stabilt, kan man urskilja vissa perioder, då makten vägt över till förmån för kongressen. Men häremot svara perioder, då presidentmakten haft övertukt eller då president och kongress befunnit sig i jämvikt. Trots maktförskjutningar under kortare eller längre skeden har alltså det konstitutionella jämviktsläget alltid återvunnits, och maktdualismen har ända till våra dagar bevarat sin livskraft.

Man har skäl att fråga sig varpå detta beror, i all synnerhet när man tar i betraktande den mycket olika beskaffade utveckling, som vi kunnat iakttaga i Europa. Svaret blir, att den amerikanska maktfördelningen från början och alltigenom vilar på ett fast underlag, eller kanske rättare uttryckt, att de olika makterna vila på *samma* fasta underlag, nämligen demokratin. »Alla delarna i systemet utgå», enligt en av de amerikanska grundlagsfädernas träffande formulering, »ytterst från folket och äro ändock oberoende av varandra».

Det är häri den amerikanska maktfördelningen skiljer sig från den europeiska. Den europeiske monarken kämpar i längden en ojämn kamp mot folkrepresentationen, därför att han står på en annan och svagare grund än denna, och han dukar därför under i kampen. Den amerikanske presidenten däremot är en folkets representant liksom kongressen, en maktfaktor följaktligen likvärdig med denna och med samma uppgift att tillvarataga folkets intresse. Han har därför alla förutsättningar att hålla sig uppe i tävlingsstriden.

Medan den monarkiska dualismen såsom en kompromiss av till sitt väsen oförenliga motsatser går sin upplösning till mötes, visar sig den demokratiska dualismen genom sin fastare byggnad kunna bestå mot de påfrestningar, som även den haft att genomgå.

Vi ha sett vilken utomordentlig betydelse maktfördelningsprincipen med sin olika användning haft såsom ferment både i den amerikanska och den allmänt europeiska statsutvecklingen. Som det stora undantaget från den allmänna regeln står *Schweiz*. I detta land har maktfördelningen historiskt icke spelat någon roll. Tvärtom kan det sägas, att den mest utpräglade maktfusion här alltid varit högsta statsprincip.

Övergången från l'ancien régime till modärnt statsväsen sker i det stora flertalet av de små gent emot varandra självständiga kantonerna, varav *Schweiz* av ålder var sammansatt, från aristokratiskt eller rättare sagt oligarkiskt rådsvälde till parlamentariskt envälde. Och denna övergång är tämligen oförmedlad. Då den nya utvecklingen från år 1830 tar sin början, införs i den ena kantonen efter den andra på allmän rösträtt vilande representationer, och till dessa, bestående av endast en kammare, överflyttas så gott som oavkortad all den makt, som tidigare tillhört de aristokratiska råds korporationerna.

En parlamentarisk maktkoncentration utan like blir sålunda från början de schweiziska kantonsförfattningarnas kännemärke. Regeringarna väljas och äro helt beroende av folkrepresentationerna, vilka ej blott behärska den lagstiftande makten utan även direkt gripa in på den verkställande och dömande maktens områden. Principiellt samma byggnad har även den nya schweiziska förbunds-författningen av år 1848, med den skillnaden endast att representationen efter amerikanskt mönster är uppdelad på två kamrar.

Parlamentsenväldet är emellertid icke den nuvarande schweiziska demokratiens karaktäristikum, vilket som bekant består i folkets direkta deltagande i statsangelägenheternas avgörande genom referendum och initiativ. Man föreställer sig gärna, att den direkta demokrati i *Schweiz* är produkten av en obruten organisk utveckling. Endast delvis förhåller det sig dock så. Endast i några av de minsta kantonerna, de s. k. landsgemeindedemokratierna, uppstod

och utbildades en på urgammal germansk grund vilande författning med omedelbart beslutande folkförsamlingar, vilken författning sedermera ända till vår tid i huvuddragen bevarats. De flesta och största kantonerna voro som nämnt aristokratiska rådsvälden, vilka under 1800-talets förra hälft omorganiserades på representativ bas. Det representativa systemet var den äldre schweiziska liberalismens ideal, och referendurn rörelsen är alltifrån sin första uppkomst under 1830- och 40-talen övertägnande en modärn rörelse, som först efter långvariga och hårda strider definitivt vinner seger under 1800-talets senare del.

De historiskt nationella inflytelserna på denna rörelse böra väl icke förbises, men ett studium av dem ger ett starkt intryck av att det idépolitiska inslaget dominerat över de inhemska givna konkreta mönstren. Rousseau's krav att folksuveräniteten kunde förverkligas endast genom folkets omedelbara handhavande av statsmakten i egen person har i Schweiz småningom fullständigt genomsyrat den allmänna uppfattningen och sålunda blivit en levande drivkraft i utvecklingen. Orsakerna till den rousseauska folksuveränitetsläras utomordentliga betydelse i Schweiz, vilken kan jämföras med den montesquieuska maktfördelningsläras i det övriga Europa, äro av olika slag, men äro icke minst att söka i det förhållandet, att Rousseau, som själv var schweizare, i sin abstrakta statskonstruktion dock ytterst utgår från och bygger på fosterländsk grund. Hans åskådning har redan därför haft alldeles speciella förutsättningar att genomtränga schweiziskt tänkesätt.

Konsekvensen av denna åskådning var det rent representativa systemets underkännande, vilket i Schweiz fått sitt uttryck i en på olika sätt organiserad folkomröstning. I ungefär halva antalet kantoner röstar folket om alla lagar, i den andra hälften är folkomröstningen icke obligatorisk utan fakultativ, vilket även är fallet i förbundsstaten. Men med vilken omröstningsmetod, som än kommer till användning, är grunden ryckt undan för det representativa systemet och parlamentets beslutanderätt starkt kringskuren. Dess uppgift är närmast av förberedande natur, och avgörandet ligger hos folket, som dessutom på eget initiativ även positivt kan gripa in i lagstiftningen och på denna väg råda bot för vad parlamentet försummat.

Resultatet av den schweiziska statsutvecklingen har alltså blivit en den mest enhetligt genomförda demokrati. Denna enhetlighet var visserligen på sitt sätt uppnådd redan med 1830-talets parlamentsvälde, men den blev med folksuveränitetens konsekvent fortsatta tillämpning lagd på bredast möjliga bas. Folket självt har tagit statsmaktens utövning om hand, och folkstaten har därmed i Schweiz så som ingenstades fått sitt bokstavliga förverkligande.

Tydligt är, som jag redan förut framhållit, att denna utveckling står utanför maktfördelningsdoktrинens påverkan. Den store idégivaren i Schweiz är Rousseau, icke Montesquieu. Det har emellertid sitt intresse att iakttaga, hurusom även en statsordning, teoretiskt sett så monistiskt uppbyggd som den schweiziska, kan ge rum för en praktiskt politisk maktfördelningstanke. Detta kommer tydligt till synes, om man gör klart för sig folkomröstningsrörelsens realpolitiska innebörd. Icke utan fog kan den ur denna synpunkt karaktäriseras som en maktstrid, en maktstrid nämligen mellan folk och parlament, där folket skjutes fram som motvikt mot ensidiga maktsträvanden från parlamentets sida. I denna strid avgår visserligen folket med segern, men det som en följd därav upprättade folkomröstningsinstitutet innebär i sitt praktiska funktionerande en växelverkan eller, om man så vill, ett jämviktsläge mellan två maktfaktorer, av vilka den ena, parlamentet, normalt är den aktiva, framåt drivande faktorn, och den andra, folket, den återhållande och kontrollerande.

Från den amerikanska dualismen skiljer sig ju detta schweiziska balanssystem väsentligen. Men det har framdrivits av i viss mån samma reella behov att utfinna ett verksamt kontrollmedel gentemot en ohämmad parlamentsmakt, och som sådant innebär det faktiskt en lika effektiv som originell tillämpning av maktfördelningen på demokratisk grund.

*

*

*

Vid en tillbakablick på de huvudlinjer i den konstitutionella utvecklingen, som jag här sökt följa, visar det sig, att de alla löpa samman mot en gemensam riktpunkt: demokrati. I Nordamerikas Förenta stater och i Schweiz är denna statsform given redan vid utvecklingens början, och den vinner här i fortsättningen en olika utbildning. I Europa är utgångspunkten i allmänhet en annan, men

en stadig fortgående demokratiseringsprocess leder även här till samma slutmål. Vare sig monarkien uttryckligen avskaffas och ersättes med republiken eller formellt bibehålles, har folket i så gott som alla europeiska länder reellt blivit det erkänt högsta, i sista hand bestämmande statsorganet.

Det demokratiska statskicketets seger har sålunda medfört en allmän nivellering av de gamla statsformerna, vilka överallt faktiskt ersatts med en enda. Organisatoriskt förgrenar sig emellertid den modärna demokratien i olika, från varandra betydligt avvikande huvudformer. Dessa kunna, i anslutning till de tre historiska utvecklingslinjer vi i det föregående lärt känna, uppdelas på följande sätt:

1. Den parlamentariska demokratien.
2. Den dualistiska demokratien.
3. Den direkta eller halvrepresentativa demokratien.

De två förstnämnda ha det gemensamt, att de båda vila på det representativa systemet. De äro sålunda egentligen att betrakta såsom underavdelningar under den representativa eller indirekta demokratien, och vid en strängt logisk indelning är det mellan denna och den direkta demokratien, som den principiellt skiljande rågången går.

I det föregående ha de demokratiska huvudformerna i deras uppkomst och utveckling hållits i sär var för sig och betraktats som typer. I verkligheten förekomma de ju också, trots nog så betydande variationer i detaljerna — vilket speciellt gäller den parlamentariska demokratien — såsom särskilda, i stort sett enhetliga organisationsformer. Varje statskick låter sig i allmänhet inordnas under någon av dem. Tendenser ha emellertid framträtt till en sammanblandning av själva huvudformerna, vilka tendenser särskilt under de senaste decennierna med en viss styrka gjort sig gällande. Jag skall ej här upptaga dem till närmare skärsådande. Men såsom karaktäristiska för vår tids politiska strömningar förtjäna de till slut att med några ord åtminstone antydast.

Dessa sammanblandningstendenser yttra sig framför allt såsom ett inträngande av den direkta demokratien på den representativa demokratiens marker. Det sker på olika sätt: än såsom ett verkligt härnadståg, som slutar med den förra statstypens formliga erövring av den senare, än som en mera försiktig amalgamerings, varvid resultatet blir en verklig kompromissform, än som en partiell och som

sådan relativt betydelselös inympning av den ena typen på den andra.

Exempel på fullständig erövring från den direkta demokratiens sida finna vi i Förenta Staterna. Här fanns av ålder i en del av sårstaterna en viss begränsad referendurrätt, som i denna sin begränsning länge bibehöll sig tämligen oförändrad. På 1890-talet uppkom emellertid en rörelse med schweiziskt referendum och initiativ på sitt program, en rörelse som sedan dess gått fram med ganska stor snabbhet. Den har visserligen lämnat unionsförfattningen helt oberörd, men den har tills dato lagt inemot hälften av alla delstatsförfattningarna under sitt välde. Ett exempel på partiellt accepterande av folkomröstningsinstitutet utan inverkan i det stora hela på författningens skaplynne finna vi i den australiska republiken. Institutet hänför sig här endast till grundlagsfrågor. I Europa var referendumdemokratien länge instängd inom sitt historiska hemlands, Schweiz', gränser. Endast i en och annan av de äldre europeiska författningarna har den gjort vissa smärre landvinningar. I åtskilliga länder ha dock mer eller mindre starka krav på folkomröstningens införande framkommit, och i några av dem ha omröstningar faktiskt, på sidan om grundlagen, ägt rum. Våd Sverige beträffar har som bekant referendum i den svagare, konsultativa formen, inskrivits i grundlagen och en gång tillämpats.

Det är emellertid först på allra senaste tiden — i den rad av nya författningar som uppstått efter världskriget — som den direkta demokrati vunnit större utbredning i Europa. I alla dessa författningar — på ett par undantag när — har den i större eller mindre omfattning fått inträde. De kunna alla karakteriseras som typiskt eklektiska konstruktioner, och det mest utmärkande draget i denna eklekticism är den förening av parlamentarisk och direkt demokrati som genomgår dem. Parlamentarismen dominerar visserligen, och om den praktiska betydelsen av de folkomröstningsformer, som därmed förenats, är det ännu för tidigt att uttala en bestämd mening. Men teoretiskt ha vi här att göra med verkliga kompromissformer, som ur denna synpunkt erbjuda icke ringa intresse. I en och annan författning, såsom den tyska riksförfattningen, ingår, förutom parlamentarism och folkomröstning, även ett inslag av amerikansk dualism genom den ställning av folkvald statschef som

rikspresidenten intar. Här finner man alltså ett försök till sammanjämkning av alla de tre förut berörda huvudformerna av demokrati.

Den utveckling, som jag nu antytt och som försiggått på allra nyaste tid, kan i viss mån sägas tendera till en nivellering inom demokratierna av dess olika typer. Även andra tendenser ha i vår tid kunnat skönjas, vilka skulle kunna tolkas som en begynnande underminering av demokratiens hittillsvarande organisationsformer. Vad dessa tendenser av olika slag verkligen betyda kan först framtiden utvisa. Så som de hittills framträtt, rikta de sig emellertid framför allt mot parlamentets maktställning, mot befarade eller av erfarenheten redan bekräftade missbruk från dessas sida, tydande hän på en kris i det representativa systemet självt. Häri ligger strängt taget intet nytt. Det är den gamla maktfördelningstanken, visserligen i ny skenad, men till sin allmänna syftning ständigt densamma, som åter gör sig påmint, då en makt i staten synes gripa alltför vida omkring sig, därtill kanske utan att besitta alla de förutsättningar som erfordras för att den skall kunna uppbära sin position. Den misstro mot folkrepresentationerna och deras förmåga att fylla sin uppgift, som sedan rätt länge kunnat iakttagas, är i olika länder mer eller mindre utbredd, den kan vara mer eller mindre välgrundad, men den är en tidsföreteelse, som är omiskänlig. På höjden av makt synas parlamenten förlora i auktoritet, och behovet av kontroll mot deras maktutövning vinner i aktualitet.

Med demokratiens tillkämpade seger kan denna kontroll ej sökas utifrån utan måste komma inifrån. Den moderna demokratiens problem är och förblir därför ett problem om självkontroll, på vars tillfredsställande lösning dess framtid hänger.

KOMMUNAL SJÄLVSTYRELSE SÅSOM INREPOLITISK STABILITETSFAKTOR.

AV

JURIS DOKTOR ERIK SCHALLING.

(James Bryce, *Modern Democracies.*)

Den historiska erfarenheten synes visa, att ett folk av erövrare i regel icke utrotar sina övcrvunna fiender utan behåller dem som sina slavar. Ett motsatt förfarande skulle beröva segrarne en av segrerns väsentligaste frukter. Trälarnas arbete befriar härskarfolket från de direkta näringsbekymren och ger det tillfälle att ägna tid och krafter åt uppbyggandet av samhällcliga former till skydd för uppblomstringen av andlig och ekonomisk kultur. Ett bofast folk utvecklar ett system av samhällen, ett vart med sitt lokala område; och icke längre sammanhållet såsom hos det flyttande folket av blodsbandet utan av de gemensamma intressena, hos dem, som bo på samma ort. En lokal intressesamfällighet, en *communitas*, har uppstått. Slaveri är, om icke nödvändigt, så åtminstone till fördel vid de primitiva stats- och kommunsamhällernas uppbyggande.

Under den tidigare medeltiden arbetar den i omfattning och krafter växande kyrkan, om den också ej tar direkt position mot slaveriet, för vissa samhällcliga rättigheters utsträckning till trälarna och prisar deras frigivning såsom en Gud behaglig barmhärtighetsgärning. Träldomen mildras till livegenskap, där den ej helt försvinner. Den genom det romerska imperiets sammanstörtande i Västerlandet brustna penninghushållningens utbytande mot naturhushållning kräver en fast ordnad produktionsordning för jorden och i följd därav en jordbunden arbetarklass i ännu högre grad än det antika samhället. Den gradvisa återgången till ett visst mått av

penninghushållning ger emellertid möjlighet att tillmötesgå kyrkans strävanden och lösa de jordbundnas band. Dessa samverkande faktorer förvandla trälarna genom en gradvis skeende utveckling till fullfria män, vare sig självägande småbrukare eller landbönder hos sina gamla herrar. Denna utveckling, som i Sverige saknas, därför att storgodsbildningen aldrig blev vanlig hos oss, samt i England fullbordats redan under 1400-talet, har i Tyskland och Frankrike tagit avsevärt längre tid.

Men frihet är ett ganska relativt begrepp. All samhällsordning — lagen — begränsar i det helas intresse varje individs handlingsfrihet. Där samhällets funktioner i sådant hänseende medelbart eller omedelbart utövas av dess egna medlemmar, föreligger vad som med en vedertagen term kallas en *demokrati*. Historien om den samhällseliga författningsutvecklingen intill denna fas leder oss på en väg, som i visst avseende för tillbaka till de primitiva germanska samhällsförhållandena, då alla politiskt myndiga män deltog i skötseln av samhällets angelägenheter, men i annat hänseende vidare framåt från trældom och livegenskap till allmänna fri- och rättigheter. Att den politiska friheten kan bli till en frihet för flertalet att förtrycka ett mindretal är en annan historia.

Vägen till den politiska demokratien har somligstädes varit lång och mödosam, annorstädes kort och lätt. I det kontinentala Europa har den kännetecknats av motstånd mot folkmaktens framträngande från kungliga, feodala och andliga magnater eller oligarkiska stadskorporationer. Ofta var det yttre tvång, förtryck eller förolämpningar, som gävo anledning till kamp för en viss politisk rättighet. De abstrakta frihetslärorna och kärleken till politiskt oberoende för dess egen skull äro av senare datum. Behovet och vanan att hävda vissa rättigheter mot en härskare eller överherre frambragte en politisk kooperation hos en krets med gemensamma intressen. Kooperationens första uppgift är att säkra den enskilde medlemmens liv och egendom samt personliga frihet mot godtycke uppifrån. I sådant syfte skapas särskilda förvaltningsorgan för bevakandet av dessa intressen. Ju mera självmedveten och omdömesgill menigheten är, desto större möjlighet har den att få en effektiv och hederlig förvaltning. Där de angivna egenskaperna saknas, saknas ock förutsättningarna för självstyrelse.

I regel är en trängre krets, en liten samfällighet, mera skickad än en större att vara plantskola för folkliga styrelseprinciper. Varje man känner sin granne och vet, hur han skall uppfatta hans speciella egendomligheter. Var och en har en mera omedelbar känning av vad varje fråga betyder för honom och därigenom för andra samhällsmedlemmar eller samhället såsom en helhet. De äldsta kommunerna äro ganska begränsade till territorium och folkmängd, ensartade korporationer av näringsidkare, jordbrukare (landskommuner) eller köpmän och dem närstående (städer). De sistnämnda tarva i följd av medlemskapets växling och medlemmarnas vanskligare ekonomiska ställning med dess större vinstmöjligheter och större förlustrisker en strängare sammanhållning och förete därför en högre och mera utvecklad form av organisation än de förra. Den mera utvecklade förvaltningsapparaten gör städerna särskilt skickade att vara ledare i kampen för hävdandet av kommunal självstyrelse.

Ett utvecklat statsbegrepp kräver för sitt uppehållande en verkställande makt, existerande oberoende av tillfälliga växlingar i den folkliga opinionen. Där folklig självstyrelse helt saknas, koncentreras i denna makt statslivet i dess helhet. Då dettas närmaste mål är uppehållet av staten, vilken är till för att tillgodose folkets olika gemensamma behov, måste under senast angivna förutsättning förvaltningen och tillgodoseendet av nämnda behov komma i händerna på en byråkrati, vilken, om den ock är högt kvalificerad och erfaren, lätt kommer att sakna den kontakt med och förståelse för folkets behov, som säkras av en folkrepresentationens medverkan vid uppdragandet av linjerna för förvaltningsverksamheten.

JAMES BRYCE, viscount Bryce, är ett av de stora namnen i Englands vetenskapliga och politiska historia under det senaste halvseklät. När han sistförflutna år, åttiöfyraårig, gick ur tiden, hade han, »en bland den äldre humanitärt präglade engelska liberalismens fullödigaste representanter», en lång och hedrande bana bakom sig. Ännu åttiotreårig gav han världen ett arbete, märkligt ej blott på grund av lärdom utan ock för statsmannamässig syn på författ-

ningsproblemen, grundad på en rik erfarenhet och en förmåga av politisk objektivitet, som ej alltför ofta är förenad med vetenskaplig produktion. Hans »*Modern Democracies*» (2 vol., 1324 s., 1921), innefattande studier över flera levande demokratiska författningar, lämnar ett värdefullt bidrag till frågan om den kommunala självstyrelsens betydelse för statslivet.

Som en röd tråd går igenom hela framställningen uppfattningen, att ett folk med sunda samhällsinstinkter är bäst skickat att själv taga sina öden i egna händer. Det är en modern form av Edward I:s i gamla germanska författningsprinciper bottnade sats: »What touches all shall be approved by all», en bjärt motsats till den romerska antidemokratiska statsidéen. De egenskaper, som byggt upp de engelska och schweiziska statsbildningarna, för författaren prototyperna för gamla och ärevärdiga demokratier, äro traditionell kärlek till frihet, traditionell känsla av plikt mot samhället, vare sig större eller mindre, traditionell vördnad för lag och förkärlek för lagliga former framför våld i allt samhällsarbete. Dessa traditioner, överförda till Amerika, hava där gjort motsvarande tjänst. Fria institutioner, som byggts upp på annan bas hos folk, som sakna dylika traditioner, arbeta otillfredsställande eller icke alls, »because men have not that common basis of mutual understandings, that reciprocal willingness to effect a compromise, that accepted standard of public honour, that wish to respect certain conventions and keep within certain limits, which long habit has formed in the minds of Englishmen or Americans or Switzers».

Men huru har denna odlade form av demokratiskt styrelsesätt vunnits av de medborgare, som åtnjuta dess förmåner, och kan den vinnas av andra, som icke äro så väl lottade? Svaret på den första frågan ges redan i början (I s. 89): »Lokal självstyrelse är den bästa utbildning för ett demokratiskt styrelsesätt», och fortsätter (s. 148): »Lokalt (kommunalt) självstyre väcker hos medborgarne medvetandet om deras samfälliga intresse i gemensamma angelägenheter, om deras såväl enskilda som samhälleliga plikt att tillse, det dessa angelägenheter skötas effektivt och hederligt. Lättja och det slags egen nytta, som endast bryr sig om vad som omedelbart berör det personliga intresset, äro fel, som ofta hemsöka demokratiska samhällen. Men den, som tillägnat sig allmänanda, verksamhetslust och

redbarhet i byns eller socknens angelägenheter, har vunnit det väsentligaste av de egenskaper, som böra utmärka medborgaren i ett mäktigt rike. Den som däremot är otrogen i det lilla, han är också otrogen i det, som stort är.»

Svaret på den andra frågan blir ej så uppmuntrande. Lärdom och vetenskap göra litet till politisk visdom, åtskilliga framstående vetenskapsmän hava i sådant hänseende icke visat mera omdöme än sina yngsta lärjungar. Men, fortsätter författaren, om denna sats nedslår optimismen, så bör den icke avskräcka från handling. Upplysning bär tvivelsutan goda frukter i politiken såväl som på andra arbetsområden. Det utsäde, som uppfostran utgör, kommer slutligen att lämna en skörd på det politiska området, ehuru kornen måhända mogna långsamt. I »Concluding Reflections» rörande förvaltningen i Schweiz, den kommunala självstyrelsens urhem på kontinenten, utvecklar författaren (I s. 499) närmare sina synpunkter: Att en institution, som verkat framgångsrikt hos ett visst folk och under särskilda ekonomiska betingelser, passar ett annat folk, som lever under skiljaktiga förhållanden, är ett svagt antagande och en svag bas för politiska förutsägelser. Likaledes, om en inrättning arbetar väl, emedan den arbetat i enlighet med vissa principer, fastslagna genom sedvana, får man ej tro, att den arbetar lika väl i ett land, där en liknande tradition saknas och svårigen kan skapas. Det finns fall, i vilka sedvanan blivit en del av institutionen. Tag bort sedvanan, och institutionen är icke densamma. En amerikan frågade en fellow av Trinity College i Cambridge, huru man hade fått gräsmattorna i »the fellows gården» så jämna och vackra. Han fick till svar: »Vi ha vattnat dem och slagit dem och kört över dem med vält i trehundra år». Svaret kan tillämpas även på det politiska området. Att man ej utan vidare kan få kommunal självstyrelse att trivas och växa i länder, där den förut varit okänd, visar det öde, som kom friherre von Steins preussiska förvaltningsreformer till del, att dö ut på grund av bristande vård och intresse hos dem, som gynnades därmed¹.

En i form artig men i sak skarp kritik ägnas *Frankrike*. Varför har i ett land med demokratiska idéer och logik, tillräcklig att ur

¹ Jfr PAUL ERNST, »Orsakerna till Tysklands sammanbrott» (Svenska Dagbladet 3/2 1923).

idéerna draga erforderliga slutsatser, så litet gjorts för lokal självstyrelse? Varför anförtro en nation på fyrtio millioner att behandla frågor, väsentliga för nationens existens, och varför neka att anförtro invånarne i ett departement eller en kommun skötseln av deras lokala angelägenheter, i vilka litet fumlighet icke spelar någon större roll? Det första svaret å dessa frågor är, att den mäktiga och maktlystna ämbetsmannakåren, som arbetar väl och icke tror, att folket skulle göra det tillnärmelsevis så bra, motarbetar alla förslag om decentralisation. Vidare hänga ministrar och deputerade fast vid patronagesystemet, genom vilket de senare hava fast grepp om sina valmän och de förra kunna försäkra sig om understöd av de deputerade. Det tredje svaret blir, att alla som styrt Frankrike sedan direktoriets dagar hava fruktat revolution, som kunnat ändra styrelsesättet, vare sig detta varit monarki eller republik. Lokala förvaltningscentra skulle kunna bli lokala härdar för komplotter och revolutioner. Vidare har det franska folket mycket mera intresse för att bli väl styrt än att göra detta självt. De finnas, fortsätter författaren, som anse, att man skulle vinna föga genom att anförtro vidsträckt befogenheter till samhällen, av vilka de flesta aldrig haft kvalifikationer härför eller på grund av sociala förhållanden äro skickade att på ett klokt sätt bruka sådana befogenheter. Lokal självstyrelse bör icke ges, förrän folket lärt sig använda den. Och likväl, huru skall det kunna lära sig använda den utan genom att försöka? Man kan lära sig simma blott genom att ge sig i vattnet, men om man går i för tidigt, så kan man drunkna.

Förf:s omdöme synes obestridligt. Och likväl, bottnar ej det franska folkets bristande kommunala intresse djupare? Det sägs på ett annat ställe (I s. 323), att en stor del av folket, i synnerhet i jordbruksdistrikt och i mindre städer, bryr sig föga om politik, såvida ej någon fråga uppkommer, som berör dess näring, och att många av dem, som rösta vid allmänna val, emedan de föras till vallokalerna, ägna så litet intresse åt allmänna angelägenheter, att en bestämd opinion icke kan tillskrivas dem. Deras ortstidning innehåller knappast några politiska nyheter. För dem fylla affärer, familjeangelägenheter och umgänge livet. — Men redan på romersk tid voro gallerna obenägna att ägna sig åt allmänna angelägenheter och inriktade sig med större intresse åt att förkovra var och en sin

förmögenhet. Och allt sedan återupplivandet genom kungligt ingripande under 1400-talet av handels- och näringsliv har man i Frankrike vant sig att lita till centralmakten i allt, som rör folkets ekonomiska och samhälleliga trivsel. Vad som fanns kvar av folklig självstyrelsevilja hos de germanska bondemenigheterna under frankisk tid slogs ned av feodalismen. Denna, som ändå på sitt sätt utgjorde en form av lokal självstyrelse, krossades i sinom tid av konungamakten med bistånd av de städer, som i hävdandet av sin frihet mot mäktiga feodalherrar vuxit sig starka samt genom ekonomisk och andlig blomstring visat självstyrelsens livgivande verkningar. Det öde, de hugenottiska städerna bereddes av Richelieu och Ludvig XIV, lade slutstenen i det franska centraliseringsarbetet. Den nya lokala självstyrelse, som revolutionen sökte skapa utan anknytning till den historiska indelningen, visade sig icke livskraftig och det på folkets axlar uppstigande kejsardömet kunde låta denna obekväma princip försvinna samt tillträda arvet efter det Bourboniska kungadömet. Där Attilas häst trampat, växer intet gräs.

Det är icke så underligt, att förf. kan klaga (I s. 353): Den verkställande makten, beklagligt mjuk i sitt förhållande till de deputerade, är så mycket kraftigare (overströng) mot den enskilde medborgaren. Av borgerlig frihet finns där icke för mycket utan för litet.

Författarens egentliga sympati ägnas *Schweiz*, där bondebefolkningen med dess traditionella patriotism, dess individualism och dess vana vid lokalt självstyre ännu förblir det dominerande elementet och ger nationen dess karaktäristiska fasthet. Här har kommunen sedan äldsta tid varit en mäktig faktor i att vänja hela folket till intresse och förtrogenhet med skötseln av offentliga angelägenheter.

Ett i det hela gott vitsord får *Canada*, ett land där de stora avstånden samt en i huvudsak jordbrukande och solid befolkning göra lokal självstyrelse naturligt. Canadas styrelsesystem med dess överlämnande av de flesta lokala samhällsuppgifter till kommunala representativa organ är framför allt engelskt, omplanterat i en annan miljö än moderlandet erbjuder, och visande sin styrka i förmågan av anpassning till nya förhållanden. Härtill har medverkat folkets naturliga jämvikt, ytterligare utvecklad genom viljan och behovet att uppehålla vänskapliga förbindelser mellan två till blod och reli-

giös uppfattning skiljaktiga element, det engelska, till vilket invandrarna av skandinavisk börd i regel anslutit sig, och det franska. För dem — säger författaren — som gett akt på de vilda och underliga överdrifter nationalismen fört med sig i Europa, synes detta vara en icke liten bedrift, intet dåligt bevis på det kanadensiska folkets klokhet, på den anda av ömsesidig hänsyn och god vilja, som vanan vid fri självstyrelse kan skapa.

De första engelska invandrarna i Nordamerika förde med sig den engelska landsbygdens kommunala organisation. Denna organisation, Nya Englandstypen, fortlever ännu i de sex nordöstra av de *Förenta staterna*. Primärkommunen motsvarar den engelska socknen. Liksom i dennas tidigare historia avgöras de kommunala angelägenheterna genom sockenstämman (general meeting). Överkommunen står grevskapet, som emellertid saknar representativa organ och styres av ämbetsmän, valda av medborgarna för kort tid. I de södra staterna är grevskapet primärkommun. De mellersta och västra staternas kommunalförvaltning är i stort sett ordnad efter Nya Englands linjer. Utom landsbygdens kommunala indelning stå städerna, i regel med representativa organ men i huvudsak styrda av folkvalda *mayors*.

Förenta staternas politiska institutioner voro tillskapade för ett befolkat territorium av c:a 100,000 eng. kvadratmil, för en fri vit befolkning av brittiskt ursprung på något över 2 millioner, av vilka c:a $\frac{5}{6}$ bodde på landsbygden eller i små städer, utan pauperism eller storkapitalism samt sysselsatt med fiske, åkerbruk och småhandel. Nu tjäna dessa institutioner ett territorium på 2,974,000 eng. kvadratmil, av vilket $\frac{3}{4}$ är ganska tätbefolkat, en nation av mer än 110 millioner, till drygt en tredjedel bosatt i städer med mer än 25,000 invånare, till mer än hälften av icke brittiskt ursprung ($\frac{1}{10}$ negrer), med väldigare kapitalanhopningar än i hela Europa, med mer än hälften av befolkningen sysselsatt i fabriker, gruvor eller med handel och transport. Ej underligt om systemet blir överansträngt. Lord Bryces omdöme om Amerikas kommunala institutioner kan summeras i följande ord: Erfarenheten visar, att ju större samhället är, desto mera är medborgaren böjd att försumma sina plikter, emedan det finns så många andra med samma skyldighet att sörja för dem. Vad var en stad för dess invånare under 1600-talet? Jo, en samfällig-

het, organiserad för samfälliga syften av män, vilka hade en lång erfarenhet av vilka rättigheter de kunde göra anspråk på, och vilka skyldigheter, som förväntades fullgjorda av dem, ett samhälle, sammanhållet icke blott genom traditioner utan ock genom ett slags socialt cement, där män hade en personlig kännedom om varandra, där de lägre klasserna hade respekt för de personer, som i följd av rikedom eller begåvning och uppfostran intogo ledarplatserna. Arbetarna kände sina arbetsgivare, och dessa hade någon känsla av ansvar för sina arbetare. Kyrkorna bragte rika och fattiga i beröring med varandra och bidro till att skapa en känsla av mänskligt brödraskap. Men vad är en modern amerikansk stad? Ett väldigt markområde täckt med hus, två eller tre kvadratmil upptagna av de rika, 15 eller 20 av de fattigare. Mer än hälften av de senare hava nyligen kommit från sina avlägsna hem i den gamla världen, lämnande sina samhällseliga band bakom sig utan att ännu hava knutit nya i det främmande land, vars språk många av dem icke kunna tala, och om vars institutioner de veta intet. De äro icke medlemmar av ett samhälle utan en samling av mänskliga atomer, lika sandkorn, som vinden sopar hit och dit. De få arbete, men de veta intet om den man de arbeta för, sannolikt är han direktör för ett stort bolag. Naturalisation gör dem till amerikanska medborgare och de uppskatta det, ty det synes dem antagligt, att detta skall förbättra deras ställning. Men när valdagen kommer och deras kamrater, som bott längre i staden, tala om för dem, att de kunna rösta, så veta de icke på vem de skola rösta eller överhuvud vad som menas med röstning. Långe bliva de ej utan ledning. Valagenten uppträder, talar om för den nyblivne medborgaren, att han bör ingå i hans, agentens parti, skriver in honom, tar honom till vallokalen, ger honom en valsedel och visar honom, hur han skall avlämna den!

Australien och *Nya Zeeland* utgöra de övriga föremålen för framställningen. Särskilt det senare är ju känt såsom hemlandet par preference för de sociala experimenten, berörande förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare. Båda dominions äro i avseende å kommunalförvaltningen organiserade på ungefär enahanda sätt. Under det ordningsväsen och uppfostran helt falla inom de statliga myndigheternas uppgifter, äro hälsovård, väg- och gatuväsen, andra transportmedel än järnvägar, fattigvård, belysning, biblioteks-

väsen ett föremål för kommunal förvaltning. Denna arbetar med representativa organ och oavlönade förtroendemän. Kommunernas kostnader bestridas dock delvis genom statsbidrag, och detta system synes hava uppmuntrat en viss extravagans. Över huvud synas erfarenheterna från Australien och Nya Zeeland visa svårigheten att i modern tid med dess alltmer komplicerade ekonomiska system plantera ut självstyrande kommuner. Kommunal självstyrelse fordrar enkla och lugna ekonomiska förhållanden för att vinna växt och styrka. Emellertid gör sig även här styrkan av den engelska traditionen gällande.

Såsom representativt för de skandinaviska demokratiska ståtarna med rötter in i den äldsta historien skyntar här och var *Norge* fram. Den beslutande folkförsamlingen (Landesgemeinde), i Uri och Glarus återkallar i författarens minne det gamla engelska »Folk Mot», »the Thing of Norway and Iceland», den homeriska Agora och den romerska Comitia. Säkerligen skulle ännu intressantare hänvisningar och jämförelser hava kunnat göras, om förf. behärskat det jämförelsematerial, som representeras av Europas äldsta demokrati, såväl i avseende på stat som kommun, nämligen *Sverige*.

Sverige har så länge skyltat inför Europa såsom med Mecklenburg delande äran att vara medeltidens sista utlöpare i demokratiens tidevarv, att man fullkomligt glömt, det vi i författningshistoriskt hänseende intaga en enastående särställning, att redan under medeltiden bland rikets ständer hava upptagit bönderna, »allmoggen», den tidens breda lager. Alla andra europeiska stater under medeltiden, där representativa idéer vunnit insteg, sågo dessa uttryckta i representationer för adel, prästerskap och städer. Att de engelska grevskapsriddarna (lantrepresentanterna i underhuset) icke rättsligt tillhörde någon av dessa klasser ändrar icke det sakförhållande, att deras klass, *the gentry*, ekonomiskt och socialt stod adeln nära. De svenska bönderna, mottagna vid riksdagarna såsom ett med de övriga likaberättigat stånd, voro liksom i Schweiz den folkklass, som genom tiderna kanske trognast bevarade den kommunala självstyrelsens idé.

De flesta av de nuvarande europeiska civiliserade staterna hava fått en mer eller mindre stark infusion av germanskt blod och bygga mer eller mindre sin statsordning på germanska frihetsideal. Det är personlig frihet, dock lagbunden, samt medborgarens rätt och skyldighet att deltaga i skötseln av allmänna angelägenheter, som detta ideal representerar. Under enklare tider hörde därtill varje samhällsmedlems plikt att i egen person deltaga i detta arbete. Denna allmänna skyldighet, som ej längre lämpligen kan tagas i anspråk, har i allt högre grad utbytt mot skyldighet att efter förmåga bidra till det allmännas utgifter. Men ännu kvarstår den i den allmänna skyldigheten för varje medborgare att åtaga sig det allmännas förtroendeuppdrag.

Den bästa organisation i världen är till ingen nytta, om den offentliga moralen sjunker till korrupcion. Sanningen av Jugurthas sats: »Rom är till salu och skall gå under den dag det finner en köpare», hava vi sett betygd i våra dagar. Traditionell politisk demokrati, oavsett vad dess fel än äro, lämnar emellertid i regel mycket mindre plats för korrupcion än en autokrati. Den är alltså en slags försäkring gent emot angivna fara för samhället. Där självstyrelsen är starkt utvecklad och arbetar väl, har den gjort så, emedan folket uppskattat dessa sina rättigheter och funnit dem vara ett gott medel gent emot vänstyre. För ett folk med djärvt och självsäkert skaplynne är en sådan styrelseform den enda naturliga. Huruvida denna tekniskt alltid ger bättre resultat än en mera autokratisk form är en annan fråga. För ett gott resultat tarvas i varje fall en naturlig kyla, betänksamhet snarare än snabb fattningsgåva och fantasi. Lord Bryce påpekar, att skolbildning spelar mindre roll än man är benägen att tro, eller såsom han uttrycker det: »Medfödd klokhet och benägenhet för kompromisser löna sig bättre än impulser och rättshaveri. Obildade män hava före oss utvecklat fria institutioner, tillräckliga att säkra allmän ordning och belåtenhet, att framtvinga åttlydnad för sedvanerätt samt att vidmakthålla både samhällets solidaritet mot yttre anfall och ett tillräckligt mått av inre tillfredsställdhet».

Men — man kan icke bygga ett hus på sanden, icke på en gång hos ett folk införa ett styrelsesätt, som det tagit århundraden av arbete för ett annat folk att utveckla. Vårt styrelsesätt är gjort

för *vårt* folk och efter dess speciella fallenheter och går svårligen att applicera i en annan miljö. Det är därför en ytterst dyrbar sak och i regel omöjligt att ersätta, därest det råkar i förfall. Och det är icke försvarligt att söka underminera det lokala intresset för självstyrelse, så mycket mindre som tecken tyda på, att det allmäntpolitiska intresset för självstyrelse är på retur (parlamentsledan). I den utarmningsprocess, som nu hotar västerlandet, blir måhända den kommunala självstyrelsen mer än väl behövlig för att motverka de jämviktsstörande krafterna.

I Sverige sakna vi ännu — liksom i Schweiz, — i stort sett de väldiga kapitalanhopningar, som kännetecknade amerikanska och engelska demokratierna. Varje man har större delen av sin tid upptagen med skötseln av egna angelägenheter och har, fördenskull ej mycken ledig tid att ägna åt politiskt tänkande. Och de som äro i den ställning, att de ha tid härtill, äro i regel intresserade av helt andra saker. Kommunala frågor äro emellertid jämförelsevis lätta att överblicka och förstå, och sysselsatt härmed lär sig genomsnittsmannen att bedöma även andra allmänna angelägenheter politiskt. Behovet av sparsamhet med kommunala medel gör ett ekonomiskt betraktelsesätt av statliga frågor naturligt. Slöseri med allmänna medel är mindre framträdande i länder med en starkt utvecklad kommunal självstyrelse än i länder utan dylik.

Centralmakten må i ett rike vara huru stark och huru klok som helst, och riksrepresentationen må vara huru demokratisk som helst, någon garanti för inre stabilitet, utgör den i och för sig icke. Och brister statsmaskineriet sönder vid något tillfälle, så är det en god sak att samhällsverksamheten fortlever i kommunen och gör det därför att denna av ålder har egna levande styrelseorgan. »A country of strong local government may be slow to move and blundering in its methods, but it will be a country of steady progress and of political stability and honesty.»¹

¹ JENKS, An outline of English Local Government, London 1919, s. 9.

GODA OCH DÅLIGA TIDER.

KONJUNKTURPROBLEMET I PRAKTIKEN.

AV

AMANUENS J. ÅKERMAN.

Som vanligt har intresset för konjunkturväxlingarna flammat upp vid övergången till en depressionsperiod; så var förhållandet efter 1907 års kris, så även efter 1920. Det har ibland påståtts att konjunkturväxlingarna i mycket mindre grad skulle påverka produktionen och det allmänna varuutbytet än vad de direkt intresserade, arbetsgivarna och arbetarna, låta påskina. Resonemanget har ungefär lika mycket fog för sig som påståendet att oceanen egentligen alltid är lugn, då även den värsta storm endast kan krusa ytan i förhållande till de stora djupen därunder. Skall man navigera på oceanen synes dock resonemanget tämligen puerilt.

Om räntabilitetens växlingar under goda och dåliga tider måste vara en av de viktigaste faktorer, som en företagare har att räkna med, så har även arbetslöshetens bekämpande blivit en av statens viktiga uppgifter. Men intresset för konjunkturproblemet har hittills varit rätt begränsat inom affärskretsar och nästan obefintligt inom statsförvaltningen. Professor Beveridge skrev nyligen i detta sammanhang: »Dock är konjunkturcykeln en puls, vilken förnimmes av varje samhällsklass och i varje verksamhet. Detta faktum har länge varit välbekänt för forskare inom nationalekonomiens område, men det blir ofta bortglömt av dem, som som ha att besluta om landets öden. Nyligen diskuterades arbetslöshetens problem under två dagar i det engelska underhuset utan att någon talare en gång nämnde konjunkturväxlingarna, som dock till största delen orsakat det nuvarande läget».

Samma likgiltighet för denna faktor kan ofta spåras vid uppgörandet av ett lands statsbudget, fastän skatternas avkastning och de affärsdrivande verkens inkomster kraftigt påverkas av konjunkturvågens förlopp. En epok i svenskt finansväsen bildar i detta avseende det förslag till riksstat, som underställdes 1922 års riksdag. Trots det vid denna tidpunkt synnerligen bekymmersamma läget förutsatte finansplanen en fortskridande konjunkturförbättring under det löpande året, och detta antagande var grundat, dels på den ökade livaktigheten i Förenta Staternas näringsliv från hösten 1921, dels på ett studium av konjunkturförloppet i Sverige. Fastän det allmänna politiska läget i världen knappast förbättrats under finansåret har utvecklingen inom industri och handel fullt motsvarat dessa beräkningar, vilka icke grundades på antagandet av status quo, utan på förvisningen om att det ekonomiska livets böljegång skulle fortskrida, som det hittills gjort under det moderna hushållnings-systemets tid.

Dock vore det långt ifrån sant att påstå, att man icke länge sökt medel mot krisernas och depressionernas förödande inverkan. Tvärtom är det ett flertal åtgärder, som vidtagits i detta syfte och ännu flera förslag, som framkommit med ändamål att gjuta olja över konjunkturernas stormvågor och sålunda bryta en del av deras kraft. Dessa medel ha ibland uppdelats i preventiva och kurativa ingrepp men ur praktisk synpunkt har denna indelning ej mycket fog för sig.

Det är huvudsakligen på tre linjer, som konjunkturproblemet angripits för ovannämnda praktiska syfte. För det första har man sökt reglera konjunktur rörelsen genom diskontopolitiken och genom koncentration av kreditväsendet; till den andra gruppen hör statsingripanden av skilda slag för att minska arbetslösheten; för det tredje har man sett lösningen i ett allt mera detaljerat och systematiskt studium av konjunkturväxlingarnas olika fenomen, för att därigenom så småningom tränga problemet allt närmare in på livet och behärska det.

När man i mitten av 1800-talet kom till insikt om diskontots egenskap av regulator på lånemarknaden, därigenom att kredit kunde erhållas mot högre ränta under ansträngda perioder och lägre vid lätt penningmarknad, blev resultatet att kriserna blevo mindre

akuta och mindre förödande för landets näringsliv. Länder med en enda sedelutgivande centralbank kunna naturligtvis lättare än länder med flera sådana banker föra en enhetlig diskontopolitik. Samma resultat, synes dock kunna nås genom koncentrationsrörelse bland de sedelutgivande bankerna och det kända exemplet härpå utgör Federal Reserve systemets inrättande i U. S. A. som en följd av erfarenheterna från krisen 1907. Nästa steg i denna riktning skulle vara en internationell förbindelse mellan Federal Reserve Board och Bank of England vid ändringar i kreditpolitiken. Att en koncentration av affärsbankernas kreditgivning på ett fåtal händer icke utgör en försäkring mot krisrisken visar den katastrof, som nyligen gått ut över den danska Landmandsbanken.

Det aktiva medlet mot spekulation och överkapitalisering på kreditpolitikens område skulle dock vara diskontoskruvens omvridning. Men svårigheterna att härigenom reglera näringslivets puls äro många och ofta påtalade. För det första har det visat sig att metoden ej alltid är effektiv, att även kraftiga diskontohöjningar ej alltid tjäna som en tillräcklig varningssignal för creditsökare. Krigets inflationsperiod är ju det bästa exemplet på detta förhållande och den tyska riksbankens senaste diskontohöjning till 30%, samtidigt med en fantastisk ökning av sedelcirkulationen visar samma fränkoppling av diskontot som en effektiv regulator. Men även under de normala tiderna före 1914 visade det sig, att diskontot ständigt kom i efterhand, att låneräntan blev det avgjort sista ledet i konjunkturcykeln, då det i stället borde följa tätt efter spekulatören. Detta förhållande ligger först och främst i svårigheten att finna en norm för näringslivets normala expansion. Tidigare har man sökt en sådan standard i den utelöpande sedelmängdens guld täckning, och sålunda överlätit rollen som konjunkturindex åt det procenttal, vilket anger hur mycket guld i källarvalven som svarar mot sedelcirkulationen. I och med krigsinflationen och pappersvalutans inträdande hegemoni miste dessa bestämmelser sin betydelse, men även i ett land med guldvaluta såsom Förenta Staterna ha täckningsbestämmelserna börjat få prägeln av »guldvidskepelse».

I samma mån har intresset allt mera börjat riktas på studiet av det ekonomiska läget i sin helhet, för att ur en granskning av konjunkturförloppet kunna bestämma dess sannolika framtida konse-

kvenser. Den norm, som då framstår som den riktiga värde-mätaren, är den industriella produktionens storlek. Visserligen kan man ej godtaga »överproduktionen» som en generell förklaring på konjunktur-fenomenet, men då det gäller att erhålla ett mått på affärlivets intensitet, synes en tillförlitlig produktionsindex lämna den riktiga lösningen. Härav kan verkligen erhållas »en förklaring av den monetära utvecklingen genom produktionen och produktionen genom penningmarknaden». Det är just under den tid som närmast följer på den djupaste depressionen, då produktionen utgör den bästa konjunkturmätaren. Vid denna tid ökas nämligen produktio-nen i riktning mot industriens kapacitet utan att prisen visa någon stegring förrän denna rörelse pågått en längre tid. I Förenta Sta-terna har Federal Reserve Board efter mönster av Harvarduniversi-tetets beräkningar upprättat en produktionsindex, och den första diskontoförhöjningen efter depressionen, i februari 1923, företogs just med hänvisning till att denna index nått upp till samma nivå som den sista högkonjunktursens.

Det erbjuder inga oöverstigligen hinder att, på grundvalen av ett studium av produktionsapparatus kapacitet, bestämma produktionens sekulära ökning liksom de olika tillverkningarnas säsongvariationer. I samma mån som produktionsstatistiken sålunda utvecklas, blir det allt lättare att riktigt avgöra när man närmar sig full kapacitet. Vid den tidpunkten har spekulation och prisstegring knappast kommit i gång, och då är sålunda tiden inne att med en ökning av diskontot varna de nya företagen för en allt för stor optimism. Vid denna tidpunkt på konjunkturcykeln skulle även en obetydlig stegring ha en kraftig symptomatisk verkan, och konjunkturvägen sålunda från början förhindras att antaga sådana proportioner att krisen och de-pressionen måste innebära allt för stora störningar.

Att emellertid ett sådant ingripande har sina stora svårigheter visas bäst av det nuvarande läget i Förenta Staterna. För det kon-junkturuomslag nedåt, som inträffade i slutet av det första kvartalet 1923 hade säkerligen den i slutet av februari genomförda diskonto-förhöjningen en viss betydelse. Denna räntestegring avsåg att vara en första varningssignal och verkade även som en sådan, men en granskning av utvecklingen inom Förenta Staternas näringsliv under det sista halvåret ger vid handen, att lönestegringen inom industrien

i förening med Europas minskade köpkraft för amerikanska jordbruksprodukter var den förnämsta orsaken till den stigande konjunkturens övergång i en tveksamhetsperiod. Det är även att märka, att Federal Reserve Board hittills visat sig sakna nog effektiva medel att påverka de lokala bankernas kreditpolitik. Trots detta måste man i en på produktions- och prisstatistiken, liksom på en noggrann, allmän konjunkturbedömning grundad centralbankspolitik, se den väg, som leder till ett bättre behärskande av konjunkturproblemet.

I jämförelse med denna rationella plan ter sig de medel, som staten har i sin hand att lindra depressionens verkningar som tämligen obetydliga. Redan under 1908 års depression utlämnades exempelvis i Tyskland omfattande statsbeställningar och den svenska arbetslöshetspolitiken från 1921, som till stora delar tagit sig uttryck i hjälparbeten, är ju fortfarande aktuell. Då de enskilda företagarna koncentrera såväl produktion som byggnadsverksamhet till den stigande konjunkturen med dess höga priser på material och arbetskraft, är det icke förvånande att statens affärsverksamhet måste följa samma linjer. Avverkningspolitiken vid statsskogarna liksom byggnadsverksamheten vid statens järnvägsbyggen kan i mindre grad än vid de enskilda företagarnas verksamhet läggas så att de olika konjunkturerna rätt begagnas, ty statens tungrodda organisation kommer givetvis att ligga hindrande i vägen. Socialiseringstanken, vilken nu i sin ursprungliga form hörjat fördunsta, sedan de ryska och tyska erfarenheterna blivit uppenbara, har dock kvarstannat som en ökad tendens till koncentration inom industrien. Såväl den horisontala som den vertikala integrationen, d. v. s. likartade företags sammanslagning resp. ett företags inköp av de fabriker, som tillverka dess råvaror eller vidare bearbeta dess produkter, har tydligen samma inverkan som koncentrationsrörelsen inom bankvärlden. I samma mån som integrationen fortskrider blir företaget alltmera självständigt och oberoende av ställningen inom industrien i övrigt och kan sålunda i allt högre grad på rätt sätt begagna såväl en stigande som en sjunkande konjunktur. Det bästa exemplet på en sådan anpassning visa de bekanta Fordverken i U. S. A., vilka trots depression och kreditsvårigheter fullföljt den planerade expansionen. Staten kan möjligen i form av statskontrollerade trustar följa

samma politik och sålunda med avseende på konjunkturväxlingarnas utnyttjande bliva en »mönsterarbetsgivare».

Den grundläggande förutsättningen för en utjämnning av konjunkturvågornas mest våldsamma del är dock ett ingående studium av de fenomen, som angiva näringslivets växlingar. Det arbete, som bedrivits i Förenta Staterna sedan 1919 vid Harvard universitetet och i England, sedan 1923 års ingång vid London School of Economics, har just tagit detta studium till sin uppgift. Dessa undersökningar lägga i själva verket grunden för en närmare förståelse av det moderna näringslivets mekanik, och först med en sådan utgångspunkt synes det vara möjligt att med framgång angripa konjunkturväxlingarnas problem.

Denna uppfattning, som givetvis i hög grad tar sikte på frågans praktiska konsekvenser, här ibland betecknats som en mekanisk åskådning, vilken i allt för ringa grad tar hänsyn till alla de irrationella moment, som spela in i den ekonomiska utvecklingen. Frågan är då, om ej denna kritik missuppfattat avsikten med en sådan konjunkturforskning, ty uppgiften är begränsad till att ingående och kritiskt studera den ekonomiska statistiken rörande läget på penningmarknaden, produktionens storlek i förhållande till industriens kapacitet och varuhandels omfång. De slutsatser, som härur kunna dragas rörande den sannolika framtidsutvecklingen grunda sig på de olika företeelsernas inbördes beroende och de erfarenheter, vilka kunna erhållas ur den ekonomiska historien. Men givetvis måste en sådan åskådning böttna i den övertygelsen, att konjunkturcykeln utgör grundstommen i den faktiska utvecklingen, som väl påverkas men ej bortskymmes av andra faktorer.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

Konstitutionella frågor Efter förberedande samarbete mellan dele-
vid 1923 års riksdag. gerade från Sverige, Norge och Danmark
framlade Kungl. Maj:t för riksdagen förslag till lag om för-
värvande och förlust av medborgarrätt eller, som konstitutions-
utskottet hellre ville uttrycka det, »svenskt medborgarskap». Lagen var avsedd att ersätta dels förordningen den 27 febr. 1858 angående ordningen och villkoren för utländsk mans upptagande till svensk medborgare, dels lagen den 1 okt. 1894 om förvärvande och förlust av medborgarrätt. Ett gammalt önskemål, av riksdagen framfört i dess skrivelse av den 17 maj 1912, var upphävandet av den s. k. tioårslagen, enligt vilken en utomlands boende svensk i regel förlorar sitt svenska medborgarskap, försåvitt han under tio år i följd har sitt hemvist i främmande land och ej före denna tids utgång hos svensk myndighet gjort förbehåll om att få bibehålla det svenska medborgarskapet. I den kungl. propositionen föreslås härutinnan nya bestämmelser, vilka innebära, »att ej blott den svensk, som tager sitt hemvist utom riket, utan även hans barn skola för hela sitt liv behålla detta medborgarskap och att först hans barn vid 22 års ålder skola gå detsamma förlustiga — allt under förutsättning att medborgarskap i annat land ej förvärvas». Även för senare generationer skulle enligt förslaget beredas möjlighet att bibehålla det svenska medborgarskapet genom särskild ansökan hos Konungen.

Konstitutionsutskottet ägnade regeringsförslaget en ingående granskning. Utskottets ordförande (Clason) förklarade under debatten i första kammaren, att han från sin riksdagstid ej kunde erinra sig någon fråga, på vilken under utskottsbehandlingen nedlagts så mycken tid som på denna. K. U. vidtog åtskilliga ändringar i det föreliggande förslaget, både av formell och av materiell natur, och andra kammaren antog lagförslaget i detta omarbetade skick. I första kammaren ansåg majoriteten däremot en ändå grundligare överarbetning behövlig, vadan frågan borde tagas under förnyat övervägande av Kungl. Maj:t. Särskilt för en lag av denna art hade det behövts enkelhet och översiktlighet i formen, och även ur mate-

riell synpunkt ansåg man brister föreligga. Den kvinnliga representanten i första kammaren ansåg visserligen lagförslaget innebära vissa förbättringar för gifta kvinnor; rent principiellt betraktade dock lagen kvinnan som »en biperson, ett bihang till mannen». Från annat håll anmärktes, att då i Norge och Danmark den nordiska kommissionens utkast till lagstiftning på ifrågavarande område ej slutbehandlats och utskottsmajoritetens förslag väsentligt skilde sig från det resultat, vartill denna kommission kommit, det med hänsyn till önskemålet om ensartad skandinavisk lagstiftning på området vore olämpligt, att riksdagen nu omedelbart bifölle det föreliggande förslaget. — En sammanjämkning av kamrarnas skiljaktiga beslut ansåg vederbörande utskott ej möjlig, och frågan hade sålunda för den riksdagen förfallit.

Större framgång rönt Kungl. Maj:ts förslag till Lag innefattande bestämmelser angående kvinnas behörighet att innehava statstjänst och annat allmänt uppdrag. Förslaget var en konsekvens av tidigare vidtagna ändringar i §. 28 regeringsformen. Sedan i första paragrafen kvinnas principiella likställighet med man i berörda hänseende fastslagits och beträffande kvinnas behörighet att innehava prästerlig eller annan kyrklig tjänst hänvisats till vad därom särskilt stadgas, uppräknas i 2 § de statstjänster, som *ej* må innehavas av kvinna, nämligen militära och civilmilitära tjänster; vissa tjänster vid fångvårdsanstalt, allmän uppföstringsanstalt, allmän alkoholistanstalt eller annan dylik inrättning, anstalt för sinnessjuka; tjänster, med vilka är förenad skyldighet att ansvara för eller biträda vid upprätthållande av allmän ordning och säkerhet; vissa tjänster vid tullverket och skogsstaten samt vissa gymnastiklärarbefattningar. Lagen skulle träda i kraft »den dag, Konungen med riksdagen bestämmer», och har föredragande departementschefen närmast haft för ögonen tiden för avgörandet av de kvinnliga statstjänarnas avlönings- och pensionsförhållanden samt av frågan om vissa statstjänsters eventuella reserverande för kvinnor.

En motionär i första kammaren ville i 2 § bland tjänster, som *ej* må innehavas av kvinna, utom de ovannämnda inrymma »dels sådana domartjänster, för vilkas beklädande erfordras lagkunskap, dels diplomatiska och konsulära tjänster, socialattaché- och kanslistbefattningar dock undantagna, och dels sådana tjänster, med vilka chefsbefattningar äro förenade». Dessutom väcktes en motion om avslag å den kungl. propositionen.

Sammansatta stats- och första lagutskottet avstyrkte Kungl. Maj:ts förslag, men en reservation inom utskottet (av C. G. Ekman) vann riksdagens bifall. Beslutet innebar, att regeringsförslaget bifölls, sedan i 2 § ett nytt moment upptagits, så lydande: »Konungen äger meddela särskilda bestämmelser angående villkoren för kvinnas tillträde till domartjänst, med vilken är förenad skyldighet att föra ordet i underrätt å landet». Se i övrigt Svensk författningssamling 1923 n:r 249!

Motioner i andra kammaren angående sänkning av åldersgrän-

sen för politisk och kommunal rösträtt över hela linjen till året näst efter det, varunder vederbörande fyllt 21 år, avstyrktes av K.U. och avslogs av riksdagen. Beträffande sänkningen av valåldern vid val av landstingsmän och särskilda förstakammarelektorer påpekade utskottet, att nu gällande rösträttsbestämmelser jämte andra stadganden vilja bidra till att upprätthålla en artskillnad mellan de båda kamrarna i vår riksdag; en ändring bör ej genomföras annat än i samband med hela förstakammarproblemets upptagande till behandling. I en från socialdemokratiskt håll framförd reservation yrkades sänkning av åldersgränsen för deltagande i landstingsmannaval och elektorval till den för de övriga valen gällande, men ej ytterligare sänkning. Under debatten i andra kammaren förklarade reservanten (Engberg) sig vilja vara med om att artskillnaden mellan kamrarna allt fortfarande upprätthölles, men enligt hans uppfattning innebure det en stor villfarelse att härleda denna skillnad ur en olika gradering av rösträttsåldern vid landstingsmannavalen och andrakammarvalen. »Skola vi ha en artskillnad», fortsätter han, »och vidmakthålla denna, så är det i första hand *valsättet* (det indirekta) och i andra hand *valbarhetsåldern*, som äga avgörande betydelse. Allt annat är utanverk och ingenting att hålla på».

Motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående beredande av skydd för partibeteckning vid allmänna val avstyrktes av K.U. bl. a. under hänvisning till av Proportionsvalssakkunniga i deras huvudbetänkande gjorda uttalanden och avslogs av riksdagen. Likaledes avslogs en motion i andra kammaren, att riksdagen måtte besluta »den ändringen i nu gällande lag, att riksdagens ledamöter ej må vara berättigade att väcka motioner om nya lagar och ändring i gällande lag, utom vid fjärde lagtima riksdagen i varje fyraårsperiod för andra kammaren, såvida de ej föranledas av och stå i omedelbart sammanhang med av Kungl. Maj:t till riksdagen avlämnade propositioner».

En motionär i första kammaren (Lindhagen) föreslog ändrad lydelse av § 10 regeringsformen, varigenom den nuvarande bestämmelsen, att regeringsärendena, innan de hos konungen i statsrådet föredragas, skola av den föredragande beredas »genom nödiga upplysningars inhämtande från vederbörande ämbetsverk», komme att ändras därhän, att sagda ärenden skulle »av den föredragande i erforderlig mån allsidigt beredas». Alternativt föreslog motionären, att riksdagen måtte hos regeringen anhålla om övervägande av »de olägenheter, som kunna vara förbundna med den nuvarande beredningen av regeringsärenden, särskilt jordfrågor eller andra ämnen av social natur». Från samma håll väcktes förslag om avskaffande av lagrådet eller åvägabringande av ändrade bestämmelser rörande dess befogenhet. Båda motionerna avstyrktes av K.U. och avslogs av riksdagen.

Kommunalförfattningsfrågor vid 1923 års riksdag. Huvudfrågan var utan tvivel det av Kungl. Maj:t i proposition n:r 130 framlagda förslaget om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeeuppdrag, vilket förslag i sin ordning byggde på Kommunalförfattningsakkunnigas betänkande n:r III. Resultatet av riksdagsbehandlingen blev emellertid, att på grund av kamrarnas skiljaktiga beslut endast landstingsförordningen i berörda hänseende kom att ändras.

Riksdagen hade för sin del i skrivelse av den 19 mars 1918 (n:r 61) anhållit om utredning av frågan och uttalat vissa önskemål. Utredningen gav vid handen, att kommunerna redan *vid sidan av lagen* i stor utsträckning givit gottgörelse åt olika slag av uppdragsinnehavare i förtroendeställning. F. ö. rådde en inkonsekvens därutinnan, att *enligt gällande lagstiftning* ersättning utginge till en del förtroendemän, men ej till andra. Regeringsförslaget avsåge, yttrades det under debatten i första kammaren, »ingenting annat än att dels systematisera bestämmelser, som redan finnas här och där i författningarna, och dels därjämte legalisera och-reglera sådan praxis, som för närvarande tillämpas av en massa kommuner, visserligen vid sidan om lagen, men tydligen med stöd av rättsuppfattningen i trakter, där den tillämpas». Av konstitutionsutskottet underströks, att den föreslagna lagstiftningen »*icke påtvingar* kommunerna några utgifter för ifrågavarande ändamål utan helt och hållet lämnar öppet för dem att vederbörligen mot vartannat avväga å ena sidan behovet av ersättningar och å den andra förmågan att uppbära en ytterligare stegrad skattebörda».

De ändringar i landstingsförordningen, som av riksdagen beslötos, äro ordagrant likalydande med de av Kungl. Maj:t föreslagna, om man undantager en smärre redaktionell ändring, som av K.U. i en paragraf vidtagits. Ändringarna föranledde vissa omflyttningar av paragrafer i landstingsförordningen. Den gamla § 30 har sålunda inflyttats i § 29; § 31 har blivit § 30 och ersatts av en helt ny paragraf, vilken jämte § 24 innehåller de nya bestämmelser, som ovan berörts. Som en följd av de nya bestämmelserna i § 31 har sista momentet av § 56 bortfallit. Beträffande innehållet i §§ 24 och 31 torde det här vara tillräckligt att hänvisa till svensk författningssamling 1923 n:r 220, där i lag av den 15 juni, som träder i kraft den 1 sept 1923, de nya bestämmelserna kungöras.

Kungl. Maj:ts förslag till ändring av § 46 i förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm angående insättning i bank av uppburna skattemedel antogs (Svensk författningssamling 1923 n:r 219).

Ett motionsvis framlagt förslag till ändring i 5 § av förordningen den 19 nov. 1920 angående särskilda grunder för utgörande av 1921—1924 års allmänna kommunalutskylder m. m. föranledde en riksdagens skrivelse (n:r 263) med anhållan, att Kungl. Maj:t täcktes taga under övertvägande frågan om »meddelande av sådana ändrade bestämmelser beträffande debiteringen av de allmänna kommunalutskylderna, att utskylder till den borgerliga kommunen, utskylder till skolan och utskylder till kyrkan icke behöva för varje skatt-

skyldig påföras med särskilda belopp, utan må kunna debiteras med sammanlagda beloppet, ävensom för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen må föranleda. En omedelbar lagändring ville riksdagen ej vara med om, i första hand på grund av ovan nämnda lags provisoriska karaktär.

De motioner om ändringar i kommunallagarna, som i övrigt väckts, blevo samtliga avslagna, några under hänvisning till pågående eller kommande utredningar. Under dylik hänvisning avslogos motioner om upphävande av kyrkoherdes självskrivnenhet som ordförande i skolrådet; om upphävande av gällande bestämmelse, att den, som tillhör kyrkoförsamlings redovisningsskyldige och avlönade betjante, ej kan vara ledamot i kyrkoråd eller skolråd; om ändring av tiden för kungörelses uppläsande i kyrkan enligt § 36 mom. 1 i förordningen om kommunalstyrelse på landet; om ändring av § 8 i förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd i Stockholm, avseende ändrad tid för bestämmande av församlingens utgifts- och inkomststat; om proportionellt valsätt vid val till folkskolestyrelse.

Bland övriga avslagna motioner märkas förslag om avskaffande av allmänna sjukvårdsavgiften och folkskoleavgiften; om utredning i syfte att åstadkomma effektiv kontroll över kommunernas ekonomiska förvaltning samt om ändrade bestämmelser rörande tiden för Kalmar läns norra landstings lagtima möte. Sistnämnda fråga var uppe även under fjoråret. Som skäl för avslag anför konstitutionsutskottet bl. a. vikten av att alla rikets landsting samtidigt äro samlade, särskilt där landsting sammanslutit sig till kommunalförbund för handhavande av vissa kommunala förvaltningsuppgifter. Det hänvisas även till vissa bestämmelser i lagen om val till riksdagen. Motionärernas egentliga skäl för det framställda yrkandet, att landshövdingen i länet svårligen på ett nöjaktigt sätt kunde följa båda landstingens förhandlingar under nuvarande förhållanden, bemötes med en hänvisning till 17 § landstingsförordningen, varjämte utskottet hänvisar till förslag av sakkunniga för revision av landstingsförordningen om att nyssnämnda paragraf ändras därhän, att ej ovillkorligen länsstyrelsens *äldste* i tjänst varande ledamot skall företräda landshövdingen i fall, som i paragrafen omtalas, utan den ledamot, som över huvud taget befinnes vara lämpligast för ifrågavarande uppdrag.

J. E. N.

Tjeckoslovakiets Enligt den tjeckoslovakiska författningen av den valsystem.¹ 29 februari 1920 utgöres landets folkrepresentation av tvenne kamrar, deputeradekammaren och senaten, den förra räk-

¹ J. HOETZL et V. JOACHIM, La constitution de la république tchécoslovaque Prague 1920. — F. ZEUTHEN, Forholdstalsvalg i andre Lande (Bilag I til Betenkning afgivet af den i Henhold til Lov af 29. April 1921 nedsatte Valglovs-kommission. Khvn 1922). — G. GEORGES-PICOT, Un essai de représentation proportionnelle intégrale: la législation électorale tchécoslovaque (Revue politique et parlementaire. T. CXIV, 1923).

nande 300 medlemmar, den senare 150. Båda äro byggda på den allmänna, lika och direkta rösträttens grund. För rätt att deltaga i val till deputeradekammaren fordras att ha fyllt 21 år, för rätt att välja till senaten att ha fyllt 26 år. Valbar till deputeradekammaren är den, som fyllt 30 år, till senaten den, som är 45 år fyllda. Män och kvinnor äro likställda såväl i fråga om rösträtt som i fråga om valbarhet. Valperioden för kammaren är 6 år, för senaten 8 år. Beträffande de närmare detaljerna vid valen hänvisas i författningen till särskild lagstiftning på området. I främsta rummet torde därvid beaktas de båda lagarna av den 29 februari 1920 (n:r 123 och 124) angående val till resp. kammaren och senaten.

Valen såväl till deputeradekammaren som till senaten äro proportionella. Samma valmetod användes i båda fallen. I det följande skola vi endast uppehålla oss vid valen till kammaren. För att folkrepresentationen så troget som möjligt skall avspegla de olika meningarna ute i landet i dessas samlade styrka, har man dels infört valplikt, dels konstruerat en fördelningsmetod, som i så hög grad som möjligt skall låta även mindre väljargrupper komma till sin rätt.

Befriade från skyldigheten att rösta äro endast de medborgare, som fyllt 70 år; som på grund av sjukdom eller kroppsligt lyte ej kunna infinna sig i vallokalen; som av sitt yrke hindras från att inom föreskriven tid deltaga i valet; som valdagen äro på ett avstånd av mer än 100 km. från platsen för valförrättningen; som blivit uppehållna på grund av trafikhinder el. dyl. Förfallolös bortovaro från valet straffas med böter från 20 till 5,000 tjeckoslovakiska kronor eller med 1 till 30 dagars fängelse. För en arbetsgivare, som ej beviljat hos honom anställda personer nödig ledighet för deltagande i valet, kan straffet variera mellan 50 till 5,000 kronors böter eller en veckas till tre månaders fängelse.

För val till deputeradekammaren är landet indelat i 23 valkretsar, av vilka den minsta väljer 6, den största (Prag) 45 representanter, det senare ett förhållandevis högt tal. De övriga talen för de olika kretsarna äro: 17 (i 4 kretsar), 16 (i 1 krets), 14 (i 1 krets), 13 (i 2 kretsar), 12 (i 2 kretsar), 11 (i 3 kretsar), 10 (i 1 krets), 9 (i 4 kretsar), 8 (i 1 krets) och 7 (i 2 kretsar).

Senast 21 dagar före valdagen, som skall infalla på en söndag, skola valförslag vara ingivna till »valkommissionen» i kretsen. Ett valförslag skall vara undertecknat av minst 100 väljare inom valkretsen och kan — men behöver ej — upptaga lika många kandidater som antalet representanter i kretsen, ökat med $\frac{1}{3}$. Samtidigt måste de å valförslaget upptagna kandidaterna avgiva förklaring, att de acceptera kandidaturen och ej uppförts å annan lista samt att de ej låtit uppställa sig i en annan valkrets. 14 dagar senast före valet offentliggöras samtliga godkända valförslag med angivande av partibeteckning och det nummer, som åsatts listan av valmyndigheten¹. Därefter tryckas listorna var för sig i form av officiella val-

¹ Förbund mellan olika listor tillåtes ej, i motsats till vad förhållandet är vid de kommunala valen.

sedlar, vilka måste vara fullkomligt likformiga beträffande format m. m. och alla förses med valkommissionens stämpel. Tryckningskostnaderna skola t. o. m. år 1924 bestridas till $\frac{2}{3}$ av staten och till $\frac{1}{3}$ av partierna, efter denna tid till hälften av vardera parten.

Senast 3 dagar före valet skola valsedlarna distribueras bland väljarna genom förmedling av de kommunala myndigheterna. Emellertid kan ett parti uttala önskan, att dess valsedlar ej måtte distribueras i hela valkrétsen, och kan därjämte självt åtaga sig sedlarnas distribuering. Har ett parti ej inom viss föreskriven tid deponerat den summa, som utgör dess bidrag till tryckningskostnaderna, indrages partiets lista.

En valnämnd, upptagande representanter för de olika uppträdande partierna, förrättar valet i de skilda distrikten. Den skall tillse, att varje väljare, som infinner sig för att rösta, är försedd med *alla* inom distriktet distribuerade valsedlar och att inga raderingar eller märken finnas å de utlämnade sedlarna. I förekommande fall ersättas omedelbart de felande eller märkta sedlarna, så att väljaren, när han, försedd med ett valkuvert, går att i enrum träffa sitt val mellan de skilda listorna, har samtliga till sitt förfogande. Han har i själva verket endast att bestämma sig för en av valsedlarna oförändrad och får ej på minsta sätt vid själva röstningen markera, att han beträffande ordningen mellan kandidaterna har en annan mening än den, partiet givit uttryck åt vid upprättandet av listan i fråga. Ännu mindre får han å sin valsedel sammanföra namn från olika listor (s. k. panachering). Ha icke desto mindre ändringar å en lista företagits, betraktas ändå sedeln såsom avgiven för det parti, vars beteckning den bär, och för samma partis lista oförändrad. Väljaren har alltså att innesluta en av sedlarna i sitt valkuvert. De övriga sedlarna skola läggas i särskild låda, naturligtvis med bevarande av valhemligheten.

På andra dagen efter valet (tisdagen) sammanträder kretsens valkommission för verkställande av *första platsfördelningen*, sedan en första sammanräkning av rösterna skett kommunvis. Sammanlagda antalet röster i hela valkrétsen delas med antalet mandat i densamma. Den sålunda erhållna kvoten lägges till grund för den första platsfördelningen: varje partis rösttal i kretsen delas med valkvoten, och varje parti tilldelas så många mandat, som valkvoten innehåller i partiets rösttal. Beträffande personvalet är kandidatnamnens ordning å vederbörande lista utslagsgivande: mandatet tillfalla kandidaterna i den ordning, i vilken de figurera å den en gång officiellt fastställda listan.

Lätt inses, att samtliga mandat ej kunna fördelas genom ovan nämnda procedur. Därför äger på åttonde dagen efter valet en *andra platsfördelning* rum, verkställd av den under inrikesministeriet serterande »centralvalkommissionen», vari samtliga partier äro representerade. Hela landet betraktas vid denna andra platsfördelning som en valkrets. Senast omedelbart före sammanräknings- och fördelningsproceduren ingiva partirepresentanterna i centralvalkom-

missionen till dennas president valförslag för de olika partiernas räkning, givetvis efter föregående beslut av dessa. Antalet namn å ett dylikt valförslag är ej i vallagen fixerat; däremot stadgas, att å en dylik rikslista endast få upptagas personer, som redan varit uppförda å de ute i valkretsarna ursprungligen framförda valförslagen men ej fått något mandat vid första platsfördelningen. Rätt att ifrågakomma vid den andra platsfördelningen tillerkännes endast de partier, som erhållit minst 20,000 röster i någon valkrets eller i någon krets nått valkvoten, även om denna skulle vara lägre än nyssnämnda tal, samt tillkännagivit sin önskan att få tävla i denna andra omgång.

Till grund för platsfördelningen nr 2 läggas de röster, som de tävlande partierna icke förbrukat vid den första platsfördelningen, d. v. s. de rester, som uppstått vid delningen av partiernas rösttal i de skilda kretsarna med respektive valkvoter, eller eventuellt partiernas ursprungliga rösttal (i krets, där partiet ej erhållit något mandat). Dessa icke förbrukade röster i samtliga rikets valkretsar summeras, och det sålunda uppkomna talet (= *alla* icke förbrukade röster i landet) delas med antalet återstående platser att besätta + 1; den uppkomna kvoten höjes till närmast följande hela tal, vilket sedan tjänstgör som fördelningstal (»riksvalkvot») vid platsfördelningen mellan partierna. Varje partis samlade tal av icke förbrukade röster delas med nyssnämnda fördelningstal, och ett parti erhåller så många mandat, som valkvoten innehålles i rösttalet.

Om ej ens nu alla mandat kunnat fördelas, tillerkännas de partier, som efter den andra platsfördelningen uppvisa de högsta resttalen, återstående mandat i tur och ordning. Detta har man kallat den *tredje platsfördelningen*. Kandidaternas plats å listan är liksom i föregående fall avgörande för deras utsikt att få mandat. Alla icke valda kandidater kunna komma i fråga som ersättare åt avgångna riksdagsmän. Avgår en dylik, inrycker omedelbart den av de icke valda, som står främst å den valkretslista, på vilken den avgångne varit uppförd. Om ingen ersättare från denna krets skulle finnas att tillgå, inrycker den främste av de icke placerade på vederbörande partis rikslista. Skulle slutligen alla namn här vara förbrukade, förblir platsen obesatt till nästa allmänna val.

Det nya valsystemet (efter sin upphovsman ibland kallat systemet Bobek) avprovades första gången vid de allmänna valen i april 1920 och anses ha bestått provet ganska väl. På grund av vissa förhållanden kunde val ej äga rum i två kretsar och ej heller i en del av en annan krets, vadan valet kom att gälla 281 representanter i deputeradekammaren i st. f. 300. Ej mindre än 22 partier¹ uppträdde, av vilka endast 2 uppställde kandidater i samtliga valkretsar, medan ej mindre än 6 nöjde sig med att framföra kandidater i en-

¹ Beträffande detaljerna hänvisas den intresserade till tabeller i GEORGES-PICOTS förut nämnda redogörelse.

bart en krets vardera. Av de 281 representanterna utsågos 198 vid första platsfördelningen, 77 vid den andra och 6 vid den tredje fördelningen¹. »Ju mindre valkretsarna äro», säger Georges-Picot, »och ju talrikare listorna, desto mindre antal platser komma att tillsättas i första omgången». Med större valkretsar och mindre antal listor skulle valet följaktligen få en mera lokal karaktär. Den starka nationella och politiska splittringen i Tjeckoslovakiet har framtvingat kravet på ett valsysteem, som i görligaste mån kan tillfredsställa även mindre grupper. Å andra sidan har man genom bestämmelsen om »quorum» velat förhindra en partisplittring in absurdum. Tvenne partier föllo vid 1920 års val offer för nämnda krav, i det intendera lyckades i någon valkrets nå upp till siffran 20,000. De båda väljargrupperna, ett småbrukarparti och ett semitiskt, fingo i hela landet 42,670 och 79,714 röster resp. Dessa siffror utgöra vida över hälften av antalet vid valet »icke förbrukade röster», som uppgå till 186,566 och i övrigt utgöras av vid platsfördelningarna uppkomna rester. Det kan i förbigående nämnas, att de lagstiftande myndigheterna lära vara gynnsamt stämda mot ett från semitiskt håll rest krav, att varje parti, som, utan att i någon valkrets ha uppnått 20,000 röster eller valkvoten, i hela landet erhållit minst 50,000 röster, skall få deltaga i konkurrensen vid andra eller i alla händelser vid tredje platsfördelningen.

Samtliga partier synas vara överens om valpliktens bibehållande. Vid 1920 års val uteblevo ungefär 10% av de valberättigade från rösturnorna. Av dessa lära 2—3% ej haft laga förfall och till följd därav hemfallit under vallagens straffbestämmelser.

J. E. N.

II. Statistik och ekonomi.

Statistiska böcker. Den synnerliga livaktighet som den statistiska litteraturen uppvisade under åren 1920 och 1921 och som här tidigare uppmärksammats, synes icke hava varit någon tillfällig flodvåg, utan snarare inledningen till ett nytt skede. I varje fall har denna livaktighet sedermera fortsatt i oförminskad eller rent av ökad skala. Orsakerna till att år 1920 markerar en epok i detta hänseende äro icke svåra att upptäcka. Först och främst, naturligtvis, har man att peka på den stagnation i den vetenskapliga produktionen, som inträffade i de krigförande länderna under krigsåren. Förhållandena hava helt enkelt icke medgivit vissa större verks fullbordande och utgivande förrän efter världskriget. I samband härmed står dessutom det förhållande, eller rättare missförhållande, att i vissa valutasvaga länder vetenskapsmän av bitter nöd drivits att mer än eljest författa för honorarets skull. Ett uttryck har

¹ Vid senatsvalen voro motsvarande siffror 100, 37 och 5.

detta tagit i den störtflod av särskilt tyska manuskript, som under senare år hembjudits betalande skandinaviska tidskrifter. Vissa av dessa manuskript hava också antagits, men andra hava måst refuseras, i några fall — efter vad man sagt gäller detta även alster av mycket främstående författare — på grund av att omfånget icke stått i rimlig proportion till innehållet. Ett nästan barockt uttryck har saken för övrigt fått i att en nystartad »nordisk» statistisk tidskrift så gott som helt och hållet lever på bidrag av ryska och tyska författare. Men nu berörda förhållanden äro ju av mera tillfällig karaktär och kunna icke sägas betinga något nytt skede. Orsakerna ligga också helt säkert djupare. Nyssnämnda tidskrift, om vilken jag av vissa skäl icke för närvarande vill vidare yttra mig, är icke den enda nya statistiska tidskrift som tidsförhållandena framalstrat. Den år 1920 startade, här förut omnämnda, internationella tidskriften *Metron*, har bevisat sin raison d'être genom att — så vitt jag vet utan att betala något honorar alls — draga till sig många värdefulla artiklar, icke blott av italienska, franska, engelska och skandinaviska författare, utan även av ryska och tyska vetenskapsmän. Sin vederhäftighet visar denna tidskrift också därigenom, att den, utom att utgivaren är en allmänt ansedd vetenskapsman, har en redaktionskommitté av synnerligen främstående forskare i skilda länder, därav svensken CHARLIER och dansken WESTERGAARD. Avsaknaden av en dylik redaktionskommitté såsom en garanti för objektivitet och vederhäftighet, är i varje fall en stor brist hos den motsvarande »nordiska» tidskriften. Men även de äldre statistiska tidskrifterna uppvisa för närvarande en ovanlig livaktighet. *Allgemeines statistisches Archiv* och *Deutsches statistisches Zentralblatt*, vilka under kriget fört en tynande tillvaro, hava nyligen utgivit häften av synnerligen gediget innehåll. I *Journal of the Royal statistical Society* i London offentliggöras en mängd aktuella och värdefulla avhandlingar, av både rent samhällsstatistiskt och matematiskt statistiskt innehåll, likaså i *Journal of the American statistical Association*. Den engelska tidskriften *Biometrika*, samt vår egen *Skandinavisk Aktuarietidskrift* innehålla (även om man i den senare bortser från flera utmärkta avhandlingar från Tyskland) många förstklassiga och uppslagsrika matematisk-statistiska avhandlingar och även i rena matematiska tidskrifter hava på senare tid en särskild uppmärksamhet ägnats den för statistiken så grundläggande sannolikhetskalkylen (härutinnan må särskilt pekats på v. Mises epokgörande avhandlingar i *Mathematische Zeitschrift*). Slutligen må nämnas de statistiska uppsatser som influtit i de ledande ekonomiska tidskrifterna, bl. a. också i de nordiska ländernas, samt i *Nordisk försäkringstidskrift*.

Denna stora livaktighet i den periodiska statistiska litteraturen har ett fullkomligt motstycke i de många läroböcker och monografier som på senare tid utgivits och bland vilka här nedan göres en axplockning. De djupare orsakerna till denna livaktighet, vilka

föranlett mig att i detta sammanhang tala om en epok och ett nytt skede torde vara framför allt tvenne. Det förefaller allt mer och mer klart att vi inkommit i en statistisk tidsålder. Det är icke bara det, att statistiken kommit i första planet nu efter kriget, då status efter detsamma måste göras upp och då så många sociala problem blivit brännande eller då nya stater hava att lägga grundvalarna för ett självständigare liv; faktiskt är ju — utom ett universitet, vilket i detta sammanhang också har betydelse — ett statistiskt ämbetsverk nära nog det första de nya staterna beflitat sig om att organisera. Men det förhåller sig så, att den statistiska metoden allt mer och mer fått en universell karaktär såsom hjälpmedel för nära nog alla empiriska vetenskaper, de exakta såsom fysik, mekanik, astronomi, kemi, och de mera deskriptiva eller jämförande såsom biologi, medicin, psykologi, lika fullt som de sociala vetenskaperna ekonomi och demografi, där denna metod av gammalt har hävd. Därav förklaras det stora intresse särskilt för teoretiska statistiska problem, som är ett kännetecken på nutiden. I ett visst sammanhang härmed står så den andra orsak vilken antyddes. Den teoretiska statistiken har under de senaste trettio åren i väsentlig mån ändrat karaktär och övergått från att vara en mera speciellt inriktad teori för statistikens användning på vissa viktiga forskningsgebit (framför allt demografien) till att bli en mera *allmän iakttagelselära*. Med sannoliketskalkylens och matematikens hjälp har den klassiska, fysisk-astronomiska observationsteorin utvidgats till en allmän teori för massor. Många speciella problem inom demografi, biologi, stellar-astronomi o. s. v. hava vidare uppstått, vid vilka en matematisk behandling blivit ofrånkomlig, och det egendomliga är, att härvidlag många problem visa sig vara i grunden desamma, antingen de primärt uppstått ur den ena eller den andra av de olika vetenskaperna. Ett efter min mening ganska intressant exempel härpå hade jag nyligen i ett problem som jag behandlat på uppmaning av professorn i anatomi HELLMAN. Det gällde att av mätningar utförda vid mikroskopering av ett plansnitt genom ett organ, i vilket en mängd mikroskopiskt små, men olika stora svåriska partiklar funnos inbäddade, utröna fördelningen av dessas storlek. Detta vid första påseendet till synes ganska speciella problem ur den anatomiska iakttagelseläran, visade sig vid närmare påseende vara matematiskt sett i grunden alldeles detsamma som uppstår, då man söker ur en fotografi av en stjärnhop (en planprojektion) uträkna dennas rymdstruktur. Varje matematiskt skolad statistiker, som är knuten vid ett universitet, torde tid efter annan bli tvungen till råds i frågor av formell natur, som uppstå i de mest skilda vetenskaper, och man gör härvid faktiskt mycket ofta den erfarenheten, att dylika formella frågor antingen redan föreligga lösta inom den allmänna iakttagelseläran, eller att de äro nära besläktade med problem, som uppstått inom andra vetenskaper. Utom i dylika formella frågor torde den matematiska statistikens metoder ha

användningsvärde bl. a. då det gäller att pröva uppställda hypoteser. Ett exempel härpå är den kinetiska gasteorien och dess motsvarighet i stellerastronomien, den statistiska mekaniken. Likaså — uppställer man en förenklad teori för konjunkturen och kriser, så låter sig denna endast på matematisk statistisk väg prövas på verkligheten. Sak samma om det gäller att pröva den Weber-Fechnerska lagen, Eilert Sundts befolkningslag, eller någon bestämd hypotes rörande nativitetens tillbakagång. Allt som allt synes den matematiska statistikens nära nog fullständiga genombrott, icke blott som hjälpmedel åt naturvetenskaperna, utan även, ehuru delvis på ett annat sätt, inom den statistiska teorien, sådan denna närmast ter sig från samhällsvetenskapernas synpunkt, vara det som betingar att nutiden framstår som en verklig epok inom den statistiska vetenskapen.

Bland de statistiska verk i bokform, som utkommit på senare tid, skall här endast nämnas några, som häva läroboks karaktär eller behandla teoretiska frågor.

Nämnas må då först ätt av ZIZEK'S stora *Grundriss der Statistik*, som här anmäls i H. 1, 1922 och utförligt recenserats i H. 3, 1922, en ny, utvidgad och reviderad upplaga redan utkommit. Samma författare utgav dessutom förra året en serie uppsatser med titel *Fünf Hauptprobleme der statistischen Methodenlehre*. Dessa uppsatser, vilka äro briljant skrivna, behandla några problem av stort allmänt intresse.

Vidare har professor CZUBER, sedan han 1921 utgav sin här redan anmälda (H. 1 1922) lärobok *Die statistischen Forschungsmethoden*, med nära nog ofattbar produktivitet medhunnit ej mindre än två stora verk till. Det första av dessa *Die philosophischen Grundlagen der Wahrscheinlichkeitsrechnung*, torde, ehuru ej direkt ett verk i statistikens teori, likväl kunna intressera mången statistiker, i varje fall dem som äga ett visst mått av matematisk skolning. Sak samma gäller det andra, mera speciellt statistiska verket *Mathematische Bevölkerungstheorie*, vilket bygger på den framstående australiske statistikern och f. d. astronomen KNIBBS stora, år 1917 utgivna *Mathematical theory of population*, över vilket arbete jag på sin tid gav en recension i Skandinavisk aktuarietidskrift 1919. Alla tre nu nämnda Czuberska böcker äro välskrivna och högeligen läsbara referat eller sammanfattningar, en smula ytliga kanske, vilket ju icke kan förvåna vid en sådan massproduktion.

I motsats härtill är professor STEFFENSENS, närmast för försäkringsmän avsedda, *Matematisk Iakttagelseslära* ett helt igenom personligt färgat verk. Det är icke någon upp- och avskrivningsbok, utan en gedigen, delvis originell framställning, visserligen anknyttande till äldre författare, främst dansken THIELE, och i någon mån även engelsmannen PEARSON, och såsom elementär lärobok givetvis innehållande mycket som är allmångods, samt på grund av sin speciella uppgift kanske något ensidigt orienterad, men likväl i stor utsträckning grundad på författarens egna undersökningar. Även om härvid, på vissa punkter kanske, egna mera fragmentariska

teorier och detaljuppslag framhävts på bekostnad av andra, systematiska och fullständigare teorier, så är detta väl icke så stort fel, då det ju icke varit författarens avsikt att skriva en fullständig lärobok i matematisk statistik. Boken får emellertid härigenom måhända ett större intresse för författarens kolleger och andra mera belästa studiosi än för noviserna på området, särskilt som bristen ifråga icke täckts genom några mera utförliga hänvisningar. Härigenom och i mycket annat skiljer sig boken skarpt, men ganska uppfriskande, från det shablonmässiga mönster för en lärobok, utifrån vilket vissa kritici pläga bedöma halten av andras arbeten (även då dessa icke alls avse att vara några läroböcker).

Ett annat ganska personligt präglad och delvis temperamentsfullt skrivet arbete är dansk-amerikanen ARNE FISHERS *Mathematical theory of probabilities and its application to frequency curves and statistical methods*, andra, betydligt utvidgade upplagan. I en recension i Skand. Aktuarietidskr. 1917 av första upplagan, har jag redan framhållit detta arbetes stora förtjänster. Det grundar sig i den statistiska delen huvudsakligen på CHARLIERS arbeten, och har för oss sitt särskilda intresse som den första större lärobok, vilken i systematisk form söker framställa Charliers många specialundersökningar inom den matematiska statistiken. Boken har som nämnts många stora förtjänster, ehuru icke heller den torde passa in i det nyssnämnda, allena saliggörande systemet. Om jag emellertid ställer mig något litet tveksam gent emot den nya upplagan av Fishers bok, så är det alls icke på grund av dissenser i någon smakfråga, utan därför att mr Fisher i ett av de nya kapitlen i sin bok (kap. 16) varit oförsiktig nog att obesett godtaga en teori av en landsman till honom, vilken jag för min ringa del anser sällsynt litet lämplig att upptaga i en lärobok, ja på viktiga punkter rent av felaktig. Emellertid är detta icke rätt forum för en polemik i den frågan, och jag skyndar mig att ifrågasätta, huruvida icke detta kapitel och några andra småsaker bara äro skönhetsfläckar, som endast bättre framhäva de andra delarnas förträfflighet. — Utom nämnda lärobok har Fisher även utgivit en mindre med titel *Frequency curves and their application in the analysis of death curves and life tables*. Detta verk innehåller dels en sammanfattning av de nya kapitlen i den större boken, dels en i varje fall synnerligen intressant och i bästa fall epokgörande behandling av dödlighetstatistiken, vilken går ut på intet mindre än att konstruera dödlighetstabeller enbart ur uppgifter om dödsfall i olika sjukdomsgrupper, men utan kändedom om de för risk utsattas fördelning. Man får icke undra på att flera statistici och aktuarier av gamla skolan kraftigt reagerat häremot och framhållit att det här rör sig om en omöjlighet. Emellertid har författaren också vunnit anhängare och det påstås att här skulle ligga en märklig biologisk lag bakom. Står sig detta antagande inför en verkligt grundlig prövning — och en sådan har jag alls ej ännu hunnit ens försöka

genomföra — så utgör mr Fishers metod förvisso en av de hittills märkligaste upptäckterna på vitalstatistikens område.

Ytterligare ett verk att omnämna ha vi i professor GULDBERGS lilla lärobok i *Sandsynlighedsregningens og forsikringsmatematikens elementer*, ett arbete, som torde kunna få användning som lärobok för nybörjare inom den matematiska statistiken, enkelt och lättfattligt, nästan lapidariskt skrivet som det är. Framställningen av sannolikhetsläran bör kunna med fördel studeras även av dem, som utan att vilja söka tränga in i den egentliga matematiska statistiken, likväl vilja göra någon bekantskap med sannolikhetskalkylens grunddrag. Även detta arbete är emellertid närmast avsett för studerande av aktuarietenskapen, i vilket ämne som bekant både i Kristiania och Köpenhamn särskilda lärostolar finnas upprättade.

Samma ändamål tjänar även tvänne av det engelska *Institute of Actuaries* publicerade läroböcker, vilka äro att anse som en ny upplaga av samma instituts bekanta s. k. Text-book. Det ena av dessa verk, *Calculus and probability for actuarial students*, är författat av ALFRED HENRY. Boken avser att införa aktuariestudenten i elementen av differens-, differential och integralräkningen. Endast en tiondedel av boken, eller 14 sidor, ägnas åt sannolikhetskalkylen, en mer än lovligt styvmoderlig behandling. I det andra och större av de nämnda verken, *Life contingencies*, av E. F. SPURGEON behandlas, utom den egentliga försäkringsmatematiken, med en viss utförlighet teorien för mortalitetstabeller och deras statistiska tillämpningar samt livs- och dödssannolikheter, allt saker som böra kunna intressera även statistikern.

Slutligen må nämnas ytterligare ett nykommet danskt arbete. Det gäller här första delen av ett projekterat större arbete i flera delar: *Afsnit af Statistikens Teori* af Dr. MACKÉPRANG. Den utkomna delen behandlar teorien för medeltal, dispersion, korrelation, m. m., allt med en mångfald exempel från antropometrien, samt antropometriens historia. De kommande delarna skola behandla födelse- och familjestatistiken, pris- och konsumtionsstatistiken, mortalitetsstatistiken (i nu nämnd ordning!) m. m.

Med all den produktivitet, som kännetecknar de senare åren, är det ett viktigt område, som synes hava blivit otillbörligen tillbakasatt av läroboksförfattarna. Det är den konkreta, jämförande befolkningsstatistiken, d. v. s. den på verkliga siffror grundade, systematiska beskrivningen av befolkningsförhållandena vid olika tider och i olika länder. Smärre sådana arbeten finnas visserligen, så t. ex. av nyare BORTKIEWICZ *Bevölkerungswesen* och JENSEN-KOEFOED *Befolkningsförhållandena under det nittonde århundradet*, men av större läroböcker intages främsta platsen alltså av v. MAYRS för 26 år sedan utgivna *Bevölkerungsstatistik* (Bd. II av hans stora verk *Statistik und Gesellschaftslehre*). Då en statistisk sannings livslängd i allmänhet vida understiger 25 år, för att icke tala om att

under den tid, det här gäller, en oerhörd mängd nya fakta tillkommit, är tydligt att detta verk numera är alldeles föråldrat. Synnerligen glädjande är därför, att v. Mayrs bok nu utgives i ny, omarbetad och utvidgad upplaga, varav ett första häfte redan föreligger. Om det än är för tidigt ännu yltra en mening om detta verk, torde det dock vara uppenbart att det kommer att fylla ett länge känt behov, även om det, lika litet som den första upplagan, blir ett fullständigt kompendium av demografiska fakta. Ett sådant låter sig f. ö. icke giva inom ramen för en lärobok. Men icke heller ett tabellverk, sådant som den förtjänstfulla *Annuaire international de statistique*, utgiven av det internationella statistiska institutets permanenta byrå, är här tillfyllestgörande: Vad som kunde behövas vore en stort anlagd handbok, ett samlingsverk, i vilket de på området mest kompetenta forskare efter en gemensam plan redogöra, var för sitt lands befolkningsförhållanden och därpå inverkan omständigheter ävensom i någorlunda detalj för sättet för materialets tillkomst. Visserligen föreligga dylika redogörelser, om icke annorstädes så i de olika ländernas officiella befolkningsstatistiska berättelser, men dessa äro icke utarbetade efter någon gemensam plan vare sig med hänsyn till urvalet av meddelade siffror och andra fakta, deras bearbetning eller behandling i textform.

S. D. W.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

GUNNAR NYSTRÖM: *Kräftsjukdomarna i Sverige*. Statistiska undersökningar utförda på uppdrag av Svenska Cancerföreningen. Stockholm 1922.

För en icke läkare har det givetvis sina stora svårigheter att ingå på ett bedömande av ett arbete som det föreliggande, vilket visserligen behandlar ett demografiskt problem, och genomgående är av statistisk art, men som likväl utmynnar i en mängd detaljundersökningar av övervägande rent medicinskt intresse. Bortser man emellertid från de partier, i vilka frågor rörande kräftans olika lokalisationer inom kroppen samt dess behandling och behandlingsresultat äro föremål för undersökning, återstår likväl så mycket av mera allmänt statistiskt intresse, såväl i avseende på undersökningsmetod som erhållna resultat, att även en icke-läkare kan läsa böken med största behållning. Då dessutom den behandlade frågan om morbiditeten och mortaliteten i kräfta — den sjukdom som näst tuberkulosen är den vanligaste orsaken till en förtidig död — är av synnerlig vikt från demografisk synpunkt, ja av så stor vikt att en specialundersökning i ämnet, även om den först och främst skrivits för en medicinsk läsekrets, obetingat hör hemma i en statistikers bibliotek, har det förefallit vara på sin plats att i denna tidskrift anmäla arbetet.

Undersökningen avser såsom redan nämnts att belysa dels kräftsjukdomarnas förekomst (morbiditeten) dels deras betydelse såsom dödsorsak (mortaliteten). I sistnämnda hänseende erbjuder den officiella statistiken ett ganska omfattande material. Som bekant hava upplysningar om dödsorsaker i vårt land helt sedan år 1751 avgivits av prästerskapet, dock med avbrott för åren 1831 — 1859. Sistnämnda år infördes emellertid skyldighet för läkare att utfärda dödsbevis samt stadgades att inom alla städer, som hava fast anställda läkare, pastor skulle i dödboken verkställa anteckning om dödsorsaken grundad på läkares intyg. Med ledning av det material som sålunda erhöles har statistiska centralbyrån för åren 1861—63 utarbetat och offentliggjort dödsorsaksstatistik för städerna. För efterföljande år har sundhetskollegium och sedermera medicinalstyrelsen ända till närvarande tid, dock med avbrott för åren 1871 — 1874, i sina årsberättelser meddelat tabeller över dödsorsakerna

i var och en av rikets städer. Från och med år 1911 utger slutligen statistiska centralbyrån årliga berättelser om dödsorsakerna i riket, sedan med nämnda år den reformen införts att prästerskapet även å landsbygden skall anteckna dödsorsaken enligt dödsbevis av läkare (vilka numera äro obligatoriska även i vissa samhällen på landet) eller eljest i enlighet med vad han kan om dödsfallet inbämta samt att de för statistiska centralbyrån avsedda utdragen ur dödböckerna skola i avseende på dessa anteckningar granskas av provinsialläkarna. Dessa å sin sida äga att såvitt möjligt i utdragen göra anteckning om dödsorsaken efter upplysning från den läkare, som vårdat den avlidne i hans sista sjukdom, varvid dock angives huruvida den uppgivna dödsorsaken kan anses vara »bevislig» eller blott »sannolik».

Vad beträffar morbiditeten lämnar den officiella statistiken (medicinalstyrelsen) upplysning endast om å lasarett och vissa andra sjukvårdsinrättningar intagna sjukdomsfall ävensom döda. Nämnas må dessutom de årsberättelser, som utgivas av hälsovårdsnämnderna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping m. fl. större städer, vilka berättelser bl. a. innehålla en del uppgifter om kräftsjukdomarna i dessa städer.

För att emellertid få ett mera omfattande material för undersökning av morbiditeten i kræfta har Svenska Cancerföreningen, vars sekreterare professor Nyström varit, anordnat en s. k. samforskning bland landets läkare åren 1911—1913. En dylik samforskning, ehuru icke så fullständig, hade tidigare (åren 1905—06) utförts av Sv. Läkaresällskapet. Anmodan om deltagande i förstnämnda samforskning samt formulär till besvarande utsändes i maj 1911 till c:a 1,325 läkare och sjukvårdsinrättningar. Av olika anledningar reducerades sedermera de läkare av vilka medverkan begärdes till 1,283. Svar inflöto, vad beträffar de första tre månaderna från icke mindre än 97 % av de anmodade läkarna; under resten av år 1911 var anslutningen 88 %, under 1912 79 %, men sjönk år 1913 till 34 %. Formulären voro till antalet tre, nämligen ett »anmälningsformulär» som skulle ifyllas och insändas omedelbart för varje diagnosticerat fall av cancer eller sarkom, ett »slutformulär» som skulle ifyllas och insändas då fallet genom remittering till annan läkare, resp. sjukhus, eller genom dödsfall eller patientens uteblivande avfördes ur läkarens klientel samt ett formulär med uppgift om recidivfrihet. Läkare som icke i sin praktik under kalenderåret haft något fall av malign tumör under sin vård skulle insända meddelande därom å ett särskilt brev-kortformulär. Att här i detalj redögöra för formulärens innehåll torde icke vara påkallat. Formulären upptogo, förutom identifieringsuppgifter, först och främst diagnosen, med angivande av angripna organ och den tid symtom förefunnits, och vilka dessa varit samt vidare uppgifter om föregående behandling och förut rådfrågade läkare samt vissa omdömen om patientens tillstånd och sjukdomens prognos.

Det material som sålunda stått till buds, det särskilt insamlade såväl som det officiella, underkastas av författaren en synnerligen ingående sovring och kritisk granskning och vissa korrekationer för sannolika feldiagnoser härledas. Hela denna kritiska avdelning av arbetet gör på läsaren ett mycket fördelaktigt intryck och efterlämnar en känsla av att författaren gått till sin undersökning med stora krav på tillförlitligheten av sitt material samt med vaken blick för möjliga felkällor ävensom med en anmärkningsvärd förmåga att uppskatta dessas inflytande på resultaten. Denna vakenhet och förståelse för siffrornas valör och innebörd sträcker sig även till de slutsatser författaren sedan drar av sitt material. Så har t. ex. vid de jämförelser, vilka utförts med ändamål att studera de förändringar, som ägt rum i kräftsjukdomarnas frekvens, icke blott den olikvärdighet, som olika års siffror här äga, blivit beaktad, utan även inflytandet av sådana faktorer, som tendera att åstadkomma en skenbar tillväxt eller minskning av de använda frekvenstalen eller medeltalen (såsom bl. a. förskjutningar i och regionala olikheter i åldersfördelningen) blivit vederbörligen framhållet och diskuterat.

Beträffande undersökningens resultat kan här ej ingås på de ungefär halva boken upptagande undersökningarna av kräftans fördelning på olika lokalisationer inom kroppen samt de speciella rön som kunnat göras beträffande de olika formerna av sjukdomen. Här må endast några av de allmänna resultaten beröras.

Vad då först angår kräftsjukdomarnas totalfrekvens under åren 1911 och 1912 finner författaren följande: Hela antalet dödsfall i riket utgjorde år 1911 76,462 och år 1912 79,241. Av dessa anslås dödsfallen i »bevislig» cancer och sarkom till resp. 4,659 och 4,351. Härtill komma så de fall, där den uppgivna dödsorsaken endast är »sannolik». För att icke nödgas utan vidare godtaga dessa uppgifter beräknar författaren totalfrekvensen av dödsfall i kräfta åren 1911 och 1912 på grundval av den officiella statistikens uppgifter för städerna, vilka ju baseras på dödsbevis av läkare, samt det ur samforskningsmaterialet framgångna förhållandet mellan förekomsten av kräfta på landsbygden och i städerna. Efter korrigering för feldiagnoser erhåller författaren därvid följande som minimisiffror ansedda antal dödsfall i cancer och sarkom: år 1911 4,771 och år 1912 5,278. Slutomdömet blir att i Sverige årligen dö mellan fem och sex tusen personer av cancer och tre à fyra hundra av sarkom. På grundval av medicinalstyrelsens uppgifter om å lasaretten intagna sjukdomsfall och den andel lasaretsfallen av kräfta hava i samtliga fall, enligt samforskningens resultat, anger författaren morbiditeten i kräftsjukdomarna för år 1912 till c:a 7,641 under året nytillkomna sjukdomsfall. Per tusen av hela medelfolkmängden blir dödligheten i kräfta år 1912 c:a 0,95 ‰ och morbiditeten c:a 1,37 ‰. Förf. varnar uttryckligen för att uppfatta skillnaden mellan dessa tal såsom ett uttryck för till-

friskningsfrekvensen i kräfta. Därtill äro beräkningsgrunderna ej tillräckligt exakta.

Vid studiet av förändringarna i cancerns frekvens under de sista fyra decennierna tar författaren hänsyn till inverkan av medellivslängdens ökning, vilken, enär sjukdomen företrädesvis uppträder i högre åldrar, medför en rent kvantitativ ökning av antalet fall av kräfta. Vidare toges hänsyn till bl. a. den allmänna sänkningen av dödligheten i riket, vilken åstadkommer att kräftdödsfallen uppvisa en ökning relativt till dödsfall i andra sjukdomar samt till sjukhusinrättningarnas utveckling i vårt land, vilken utveckling givetvis medfört, att en allt större del av de kräftsjuka komma under observation av läkare ävensom till kräftdiagnostikens utveckling under de fyra decennierna. Efter vederbörliga reduktioner för dessa faktorerers inverkan finner författaren, att risken för den enskildé att falla offer för kräftsjukdomarna, i motsats till vad man trott sig kunna påvisa i andra länder, icke i Sverige undergått någon väsentligare stegring. På samma vis lyckas det författaren att på ett tillfredsställande sätt bortförklara de olikheter i avseende på sjukdomsfrekvensens utveckling, som iakttages för större och mindre städer samt för de två könen.

För övrigt utvisa siffrorna en genomgående något mindre cancerdödlighet å landsbygden än i städerna för de år (efter 1911) som statistik för landsbygden finnes tillgänglig. Det anses emellertid ovisst, huruvidå denna städernas överdödlighet icke är endast skenbar. Såsom av det föregående framgår är materialet ej fullt likvärdigt för landsbygd och städer.

Vidkommande skillnaden mellan könen med hänsyn till dödligheten i kräfta, iakttages en betydligt högre dödlighet för kvinnorna än för männen. Analyseras statistiken med hänsyn till dödligheten i olika åldrar, befinnes kvinnorna hava överdödlighet endast i åldrarna 30—50 år, medan tvärtom männen uppvisa den högre dödligheten i åldrarna över 50 år. Kvinnornas överdödlighet i åldrarna 30—50 år torde bero på förekomsten av kräfta i de kvinnliga generationsorganen, vartill ingen motsvarighet förefinnes för mankønet. Uteslutas dödsfall av kräfta i generationsorganen blir dödligheten genomgående högre för mankønet än för kvinnkønet.

Särdeles intressanta äro de resultat, till vilka författaren kommer i avseende på kräftsjukdomarnas förekomst, i olika landsdelar. I förhållande till folkmängden är dödligheten i kräfta synnerligen växlande i olika län. Högst är den i Uppsala län, där dödsfallen i kräfta i medeltal under åren 1911—1916 voro ca 132 per 100,000 innevånare. Lägst är den i Norbottens län, där motsvarande siffra är endast 61. Även i övriga län inom nordliga delen av Sverige är dödligheten i kräfta låg och är detta även fallet med de sydsvenska länen. I Svealand och angränsande län är dödligheten genomgående högst.

Denna olikhet i kräftdödligheten i landets olika huvuddelar torde väl till en del kunna förklaras genom olikhet i åldersför-

delningen. Särskilt i Nordsverige befinner sig ett jämförelsevis litet antal personer i de högre, för kräfte mest disponerande ålderna, vadan en låg dödlighet i kräfte där är att vänta. För skillnaden mellan de mellansvenska och sydsvenska länen måste andra förklaringsgrunder sökas, enär åldersfördelningen här är av den karaktär att man snarare haft att vänta en högre dödlighet i Sydsverige än i Mellansverige, i stället för tvärt om. Icke heller i olikheter i avseende på fördelningen mellan landsbygd och städer eller mellan de två könen eller i avseende på folktätthet kan någon förklaring finnas beträffande den olika dödligheten i kräfte i Mellansverige och i Sydsverige. Författaren ledes därför till att upptaga tanken på en *rasolikhet* såsom möjlig förklaringsgrund, men anmärkas må, att en *kritisk översikt* av *vad litteraturen* bjuder av *bélagg* för rasolikheternas inverkan på dödligheten i kräfte, icke ger författaren några hållpunkter för denna hypotes. Emellertid har hypotesen givetvis sitt stora intresse, enär ju avsevärda demografiska olikheter även i övrigt förefinnas mellan de tre huvudlandsdelarna ifråga, och rashypotesen därvid av andra författare (Sundbärg, Flodström) redan bragts på tal.

Ett försök att undersöka dödligheten inom olika yrken har författaren även utfört. Såsom var att vänta resulterar denna undersökning icke i något klart bevis för olikheter mellan olika yrkesgrupper i avseende på dödlighet i kräfte; vare sig man uppdelar efter näringsfånget, såsom brukligt är i vår officiella statistik, eller man söker skilja på olika samhällsklasser, befinnes de differenser som förekomma vara antingen för små eller ock kunna förklaras genom olikheter i åldersfördelningen.

Slutligen må nämnas att cancerdödligheten uppvisar en synnerligen utpräglad gång med åldern, samt att en skillnad iakttagits beträffande gifta och ogifta kvinnor. Maximum av dödlighet inträffa i åldern 70—75 år, där den är c:a 3 gånger högre än i åldern 45—50 år. I denna senare åldersklass är den åter c:a 10 gånger högre än i åldern 30—35 år. Före 30 år äro dödsfall i cancer synnerligen sällsynta. Dödligheten inom olika civilstånd uppvisar ingen påtaglig skillnad vad männen beträffar, men för kvinnorna befinnes de ogiftas dödlighet vara avsevärt högre än de giftas i åldrarna över 50 år, i vissa åldersklasser (såsom åldern 55—65 år och över 75 år) ända till dubbelt så hög. Att skillnaden på ett så avgörande sätt inträder vid tidpunkten för menstruationernas upphörande anser författaren tyda på ett samband med involutionen av generationsorganen. — För sarkom är dödlighetskurvens gång med åldern på det hela densamma som för cancer, om än de yngre åldrarna uppvisa en förhållandevis något högre frekvens än vad fallet är vid cancer. Detta är av vikt framhålla, enär det är en allmän uppfattning även bland läkare att sarkomen uppträda företrädesvis hos yngre människor.

Såsom ett slutomdöme om arbetet — om något bestämt omdöme av mig här får anses påkallat — kan jag säga, att jag efter en ganska

uppmärksam genomläsning av detsamma funnit besväret härmed väl lönat. I allmänhet uppnås nog de bästa resultaten vid undersökningar av mortalitet och morbiditet inom särskilda sjukdomar genom samarbete mellan en läkare och en statistiker. Vanligen är nämligen läkaren för litet van vid att handskas med sifferuppgifter och å andra sidan statistikern för litet sakkunnig på det medicinska området, som vid dylika undersökningar ju alltid tangeras, för att endera av dem skall ensam kunna gå i land med uppgiften. I detta fall hava emellertid synbarligen läkaren och statistikern förenats i en person, och man nedlägger arbetet med den känslan, att här föreligger en av de mest betydande demografiska specialundersökningar, som på många år sett dagen i vårt land.

S. D. W.

GUSTAF ÅKERMAN: *Realkapital und Kapitalzins*. Inauguraldisseration. Stockholm 1923. 166 s. Pris 6 kr.

Ehuru kapitalets och kapitalräntans problem alltjämt torde vara det mest omstridda inom den teoretiska nationalekonomien, har det sista halvseklets forskning onekligen bragt oss närmare en tillfredsställande lösning. Böhm-Bawerks träffande karakteristik av kapitalräntan som ett agio, vilket uppkommer för nutida nyttigheter vid byte mot framtida, och hans skarpsinniga analys av de faktorer, som förorsaka och bestämma detta agio — de bekanta »tre huvudgrunderna» —, ha antagligen mer än något annat ökat förståelsen för räntefenomenets innebörd. Därefter får kanske Wicksells insats betecknas som den mest betydelsefulla. Wicksell utgår först ifrån, att kapitalmängden i samhället är given, och visar, att under denna förutsättning kapitalräntans höjd omedelbart bestämmas av den tredje huvudgrunden, alltså av den tekniska överlägsenhet, som nutidsvaror äga gentemot framtida, därför att de möjliggöra insläendet på mer givande produktionsomvägar. Därefter upptar han till behandling frågan, varför samhällskapitalet vid en viss räntefot har en viss storlek, en fråga, som berör lagarna för kapitalbildningen och vid vars besvarande hänsyn måste tagas även till de två andra huvudgrunderna. Genom att på detta sätt ha åtskilt den statiska och den dynamiska sidan av problemet har Wicksell i hög grad förenklat problemställningen och klargjort den inbördes betydelsen av Böhm-Bawerks tre huvudgrunder, om vilken det rått så mycken strid. Vidare har Wicksell i sin behandling av det stationära kapitalränteproblemet inarbetat läran om de längre produktionsomvägarernas större produktivitet i den allmänna gränsproduktivitetläran och därigenom givit en enhetlig lösning av fördelningsproblemet.

På den grundval, som lagts av Böhm-Bawerk och Wicksell, bygger dr Åkerman vidare i sin avhandling. Uppgiften måste betecknas såsom tacksam för en god teoretiker, då Wicksell endast ofullständigt fullföljt sina idéer, vilka ej heller bearbetats av andra

författare och i stort sett ännu ej tillräckligt uppskattats. Genom att tillämpa Wicksells synpunkter på förhållanden, som komma närmare verkligheten än de av Wicksell själv behandlade, har dr Å. även kunnat avvinna sin undersökning åtskilliga nya resultat av intresse. Den rikedom på uppslag, som han därvid visat sig äga, den fyndighet, varmed han uppsparar och formulerar problemen, och det skarpsinne, som han utvecklar vid deras lösning, äro värda allt erkännande. Till följd av ämnets svårbehandlade natur är det dock förklarligt, att boken ej saknar angreppspunkter.

Betraktat såsom helhet har arbetet knappast karaktären av en enhetlig logisk tankebyggnad. Den första och längsta delen (s. 1—96) utgör sålunda en samling spridda reflexioner, som ger intryck av att författaren ej tillräckligt bemödat sig om att bearbeta problemen och låta läsaren spåra en röd tråd i framställningen. Om den skall anses som en inledning till andra delen, vilken trots sitt mindre omfång utgör avhandlingens tyngdpunkt, framstår den dessutom såsom onödigt vidlyftig. Mycket skulle dock vunnits endast genom en enkel omgruppering av kapitel och paragrafer, exempelvis under följande rubriker och i följande ordning: 1) Allmänna synpunkter på kapitalränteproblemet (kap I, VI: § 1, 4—6). 2) Olika arter av realkapital (kap. II—IV). 3) Kooperation mellan arbete och realkapital (kap. V, VI: § 2—3, VIII, IX). 4) Kapitallets genomsnittliga investeringstid (kap. VII). Arbetets andra del (s. 97—166) är mera fast komponerad och utgör i och för sig en vacker specialundersökning rörande kapitalteoriens tillämpning på Kooperationen mellan arbetare och maskiner under vissa siffermässigt angivna förutsättningar.

De kortfattade reflexioner över *det allmänna kapitalränteproblemet*, som förekomma i den första delen och vilka ligga till grund för andra delens uppställning, sakna ej originalitet men torde knappast innebära något framsteg gentemot *det vanliga betraktelsesättet*. Kap. I innehåller, förutom en välskreven analys av Böhm-Bawerks arbete, en skiss av olika typer kapitalränteteorier och en något lättvindig motivering av författarens egen ståndpunkt¹. I kap. VI fullföljes sedan tankegången på ungefär följande sätt. Genom sparande frigöras produktionskrafter, och på kapitalmarknaden utbjudes och efterfrågas förfoganderätten över dessa, som väl böra skil-

¹ Kapitalränteteorierna indelas (s. 5) i »1) einseitige Angebotstheorien, 2) einseitige Nachfragetheorien, 3) zweiseitige Theorien und 4) synthetische Theorien». Författaren ställer sig (s. 12) på en ståndpunkt, från vilken man kan draga samma slutsatser som från de ensidiga efterfrågeteorier, och motiverar detta därmed, att räntefotens inflytande på sparendets storlek är en oavgjord fråga, varför man i praktiskt syfte kan betrakta tillgången på kapital såsom oberoende av räntefotens höjd. Gentemot denna argumentering kan invändas, att även om, vilket naturligtvis är troligare, några relationer föreligga mellan räntefotens höjd och sparendets storlek, man dock — såsom ovan i texten anförts — vid en första behandling av kapitalränteproblemet bör utgå från kapitalmängden som en given faktor, då lösningen av detta statiska problem är en nödvändig förutsättning för ~~det dynamiska problemets lösning~~.

jas från de reala kapitalföremålen¹. »Sieht man also von Kapitalkonsumtion ab, so werden die durch das Sparen freigewordenen Produktivkräfte in gewissen Realkapitalen investiert, die — von den ständigen Realkapitalen abgesehen — bei ihrem Ausgereiftsein Konsumtionsgüter entstehen lassen, welche ihrerseits als Vergütung der Produktivkräfte dienen, die in neuen, die verbrauchten ersetzenden Kapitalgegenständen investiert werden, u. s. w. Diese neuen Kapitalgegenstände werden jedoch annehmbarer Weise eine mehr oder weniger andersartige Struktur haben als die durch sie ersetzten. Die beständig vorhandenen gebundenen Produktivkräfte und ihre reifenden Produkte ståen, wenn man darüber nachdenkt, in gewissem Gegensatz zu den wechselnden Kapitalgegenständen, worin sie gebunden sind. Dies entspricht sehr wohl dem Gegensatzé zwischen »capital-goods» und »true» oder »pure capital», den Clark im »Distrib.» so stark betont hat. Wir können das betreffende gebundene, von verbrauchten Gegenständen in neue övergehende Kapital *durchlaufendes Kapital* nennen.» (S. 52.) Det »genomlöpande kapitalet» kan mätas dels såsom antalet investerade arbetsenheter (»konkretes Investieringskapital») eller summa investerade arbetslöner (»Investwertkapital»), dels såsom antalet utmognande arbetarunderhåll (»konkretes Tilgungs- eller Unterhaltskapital») eller summa utmognande arbetslöner (»Tilgungswertkapital»); även realkapitalet kan uttryckas i konkreta mått (»konkretes Realkapital») eller i värdeenheter (»Realwertkapital», »Realkapitalwert»). Det genomlöpande kapitalet, uppfattat på det sist angivna sättet såsom en »lönefond», är i ett stationært samhälle av oförändrad storlek, under det att realkapitalet tillväxer i värde, tills att det utmognar i konsumtionsnyttigheter. Kapitalräntan utgör priset för förfoganderätten över ifrågavarande produktionskrafter, som ingå i det genomlöpande kapitalet; till följd av långivarnas och låntagarnas inbördes konkurrens kommer den (frånsett riskpremier o. d.) att stålla sig lika med realkapitalens väntade procentuella nettoavkastning.

I denna framställning finns det onekligen ett förtjänstfullt moment, nämligen det klara särskiljandet mellan realkapitalets värde och dess storlek såsom lönefond. Att det förra beloppet ständigt överstiger det senare med de räntor, som tillkommit under investerings-tiden, har av andra författare, vilka betraktat kapitalet såsom en lönefond, t. ex. Böhm-Bawerk, understundom förbisetts. Emellertid har dr Å., synes det mig, ej fullföljt detta uppslag i rätt riktning utan, särskilt i den vidare utvecklingen av sin teori, tillmätt uppskattningen av kapitalet såsom en lönefond en alltför stor betydelsegentemot den vanliga uppskattningen av kapitalets storlek. Enligt

¹ I detta syfte inför dr Å. termen »marknadskapital» för det kapital, som utgör kapitalmarknadens objekt, vilket uttryck, även om man bortser från att det är alldeles onödigt, ej ens från författarens egen synpunkt kan anses för vidare lyckat, enär ju även de konkreta kapitalföremålen äro objekt för olika marknader (»fastighetsmarknaden», »bomullsmarknaden» etc.).

min uppfattning besitter nämligen lönefonden ej alla de egenskaper, som dr Å. tillskriver den i motsats till det vanliga kapitalvärdet.

Så torde det vara svårt att få verkligheten att stämma med författarens påstående, att kapitalmarknadens objekt endast utgöres av nybildade eller frigjorda delar av lönefonden (»ursprungliches oder festgehaltenes Sparen»), varmed originära produktionskrafter (författaren tänker närmast på arbetskraften) avlönas, och ej av realkapital. Faktiskt användes ju det kapital, som låntagarna förskaffa sig å kapitalmarknaden, ej endast till avlöning av arbetskraft utan även, och sannolikt i långt större utsträckning, till inköp av maskiner, råvaror och andra konkreta kapitalföremål, vilkas värde utgöres av de investerade arbetslönerna (och jordräntorna) *plus* därå upplupen ränta. Den av dr Å. angripna satsen, att realkapitalet utgör kapitalmarknadens objekt, har därför otvivelaktigt en mer allmängiltig karaktär än den av honom själv föreslagna, i synnerhet som ju, enligt författarens eget medgivande¹, även de konsumtionsnyttigheter, som utgöra arbetarnas reallön, kunna betecknas som realkapital.

Vidare kan jag ej dela författarens uppfattning², att den ökning av lönefonden, som förorsakas genom egentlig sparverksamhet, under alla förhållanden skulle uppgå till precis samma belopp, som sparas. I den mån sparandet endast medför en förlängning av det löpande arbetets genomsnittliga investeringstid, under det att arbetslönerna bli oförändrade, ökas lönefonden med ett mindre belopp än sparandet, som i detta fall måste omfatta även de räntor, som tillkomma genom investeringstidens förlängning. I den mån sparandet däremot resulterar endast i en löneförhöjning och ej i något nytt realkapital, så blir lönefondens ökning (totala antalet investerade arbetsenheter \times arbetslönens förhöjning) givetvis större än det ursprungliga sparandet (antalet årligen investerade arbetsenheter \times arbetslönens förhöjning). I verkligheten kommer väl ett samhällsligt sparande oftast att föranleda såväl en förlängning av investeringstiden som en ökning av arbetslönerna, varigenom de båda angivna verkningarna i någon mån komma att motväga varandra. Men att detta sker så jämnt, att lönefondens ökning precis motsvarar sparandet, hör naturligtvis till de sällsynta undantagsfallen. I regel torde investeringstidens förlängning vara av större betydelse än arbetslönens förhöjning, varför lönefonden ökas med ett mindre belopp än sparandet. Under ifrågavarande förutsättning kan i själva

¹ Jfr s. 18: »Das Realkapital würde so alle erzeugten materiellen Güter umfassen. Auch fertiggestellte Fabrikwaren befinden sich ... vor dem Konsumtionsaugenblicke, unter rein wirtschaftlichem Gesichtspunkte, nur auf dem Wege ihrer Endbestimmung hin. Sie werden nicht eher Verbrauchsartikel als in dem Augenblicke, da sie konsumiert werden, in welchem Momente sie ja aufhören zu existieren.»

² Tydligast uttryckt å sid. 148.

verket mestadels en bättre överensstämmelse konstateras mellan sparandet och ökningen av realkapitalets värde¹.

Till slut synes mig ej heller den åsikten vara riktig, att en förändring av kapitalets genomsnittliga investeringstid ej skulle inverka på dess storlek såsom lönefond². Lönefonden är ju lika med produkten av antalet investerade arbetsenheter och arbetslönsens höjd. Då en förlängning av investeringstiden i regel medför en sänkning och en förkortning av densamma en höjning av arbetslönen, fordras för konstans hos lönefonden, att antalet investerade arbetsenheter varierar precis omvänt proportionellt mot dessa rörelser hos arbetslönen³. Något bevis för att detta skulle bli fallet i ett stationärt samhälle, där varken sparande eller kapitalkonsumtion förekommer, har emellertid ej lämnats varken av dr Å, själv eller av andra författare, vilka såsom Böhm-Bawerk (och även Wicksell i sina äldre skrifter) före honom utgått från en liknande presumtion. Ett närmare studium av frågan torde i själva verket ge vid handen, att satsen ej har allmän giltighet. Här må blott påpekas, att en förlängning av investeringstiden redan vid oförändrat antal investerade arbetsenheter erfordrar ett samhälleligt sparande under övergångstiden, då mindre effektiva produktionskrafter (fler arbetare men mindre kapital) än förut äro sysselsatta med produktionen av konsumtionsnyttigheter. Antagligen kommer denna minskade försörjning att till största delen gå ut över arbetarklassen i form av sänkta arbetslöner, men fall kunna mycket väl tänkas, då kapitalisterna, för vilka nu ett mindre antal kapitalföremål utmogna, trots dessas större gransproduktivitet erhålla mindre konsumtionsnyttigheter än förut för egen räkning, vilket innebär, att de deltaga i det samhällliga sparandet. Om antalet investerade arbetsenheter ökas i samband med investeringstidens förlängning, vilket ju i de flesta fall är en förutsättning för lönefondens konstans, blir ett dylikt sparande från kapitalistklassens sida naturligtvis ännu sannolikare. Ett analogt resonemang kan tillämpas beträffande en förkortning av investeringstiden. Uppskattningen av kapitalet som en lönefond kan därför ej i berörda avseende tillskrivas något företräde framför det vanliga kapitalvärdet.

Över huvud taget har det myckna opererandet med »genomlöpande kapital» av olika arter i stället för med realkapital förlänat vissa partier av dr Åkermans arbete en verklighetsfrämmande prägel, som ytterligare framhäves av den tillkrånglade och osköna terminologi, som författaren använder. Att en dylik utveckling av teorien knappast är i Böhm-Bawerks⁴ egen anda, torde

¹ I den mån sparandet medför en förlängning av investeringstiden utan att arbetslönsens och kapitalräntans höjd förändras, ökas nämligen realkapitalets värde med samma belopp som sparandet. I den mån åter sparandet förorsakar en höjning av arbetslönen utan att investeringstiden förändras, ökat realkapitalets värde antagligen med ett större belopp än sparandet men med ett mindre belopp än lönefonden på grund av den samtidiga sänkningen av kapitalräntan.

² Se s. 147.

³ Jfr noten å s. 133.

⁴ Böhm-Bawerk, »Zur neuesten Literatur über Kapital und Kapitalzins», Zeitschr. f. Volksw. u. Sozialp. ärg. 15—16.

var och en vilja medgiva, som läst dennes briljanta kritik av Clarks distinktion mellan »true capital» och »capital goods», av vilken dr Å. tydligt tagit djupa intryck. Man får hoppas, att författaren i den utlovade fortsättningen av sitt arbete reviderar sin grunduppfattning och avhjälper de nu berörda bristerna i framställningen, som för närvarande kanske väl mycket undanskymma dennas otvivelaktiga positiva förtjänster.

Mindre anfäktbar är utredningen av *realkapitalets karaktär och olika arter* (kap. II—IV). Författaren skiljer först mellan »föränderliga» och »varaktiga» kapitalföremål, vilka termer få ersätta de eljest brukliga »rörligt» och »fast» kapital. De varaktiga kapitalföremålen indelas sedan efter sin olika livslängd i »abnutzbares und ständiges Realkapital». Till den förra gruppen höra maskiner, vilka ju i regel slitas upp efter en viss tids användning, till den senare gruppen jordförbättringar, dräneringar o. d. samt under vissa förutsättningar även byggnader. Till dessa distinktioner anknnytas några läsvärda reflexioner. De varaktiga kapitalföremålen avge sina tjänster under Kooperation med arbete och böra därför erhålla en sådan gestaltning, att största möjliga resultat erhålles per kooperande arbetare. De ha då den mest fördelaktiga »automatismen», som dr Å:s nya term lyder¹. Om kapitalmängden i samhället ökas,

¹ Dr Å. definierar (s. 27) begreppet »automatism» först något obestämt såsom »die Zusammenfassung ... (der) Eigenschaften und die Art und Weise, wodurch ein dauerhafter Kapitalgegenstand mit der Arbeit kooperiert» och utvecklar sedan innebörden härav på följande sätt: »Jeder dauerhafte Kapitalgegenstand, bei dessen Herstellung eine gewisse Arbeitsmenge investiert worden ist, hat dadurch einen solchen Grad an Automatismus erhalten, dass er später eine gewisse bestimmte Menge kooperierender Arbeit verlangt — und zwar weder mehr noch weniger —, wenn die grösstmögliche Nützlichkeitsmenge *pro kooperierenden Arbeiter* sich soll herstellen lassen.» Det bör anmärkas, att författaren ej åsyftar den arbetsmängd, som tillsammans med ifrågakvarande kapitalföremål åstadkommer största produktionsresultat per arbetare (jfr s. 40), utan den (större) arbetsmängd, som vid varje annan teknisk gestaltning av kapitalet skulle åstadkomma ett mindre produktionsresultat. Fortsättningen av citatet lyder: »Unter hohem Automatismus versteht man bei dauerhaftem Realkapital, dass es zur Erreichung des obenerwähnten Maximalertrages pro kooperierende Arbeitseinheit einer kleinen kooperierenden Arbeitsmenge im Verhältnis zu der ursprünglich investierten Arbeitsmenge bedarf. Bei niedrigem Automatismus ist es umgekehrt.» Härav synes framgå, att graden av ett kapitalföremåls automatism skulle kunna siffermässigt uttryckas såsom förhållandet mellan antalet investerade arbetsenheter och det antal kooperande arbetsenheter, som vid den givna tekniska gestaltningen av kapitalet når sitt effektivitetsmaximum. Å s. 53 klargöres emellertid, att kapitalföremål med samma automatism »dieselbe maximale Nützlichkeitsmenge pro kooperierenden Arbeiter (oder Bodenkrafteinheit) während derselben Gebrauchsperiode herstellen». Dessa två bestämningar av begreppet äro ej identiska utan kunna mycket väl komma i strid med varandra. Två kapitalföremål, som innehålla ett lika antal investerade arbetsenheter och vilkas tekniska gestaltning avpassats för ett lika antal kooperande arbetare, behöva därför ej avge samma produktionsresultat per arbetare. Det ena kapitalföremålets investerade arbetsenheter kunna nämligen vara av äldre datum och därför ha högre produktionsvärde än det andras. Vidare kan det ena kapitalföremålet ha kortare varaktighet än det andra och därför under en viss produktionsperiod avge fler arbetsenheter, varvid även produktionsresultatet per

under det att arbetarantalet är oförändrat, kommer en mindre arbetsmängd än förut att kooperera med varje kapitalföremål¹, varför deras tekniska gestaltning bör förändras med hänsyn härtill, d. v. s. deras »automatism» bör göras högre än förut. Beträffande de äldre kapitalföremålen låter sig emellertid detta ofta ej realiseras, och i ett dynamiskt samhälle har därför en stor del av realkapitalet en oföränderlig teknisk gestaltning. Även för ett stationärt samhälle gäller detta beträffande de obegränsat varaktiga kapitalföremålen. »Die ständigen Realkapitale waren nämlich hinsichtlich ihrer Entstehung mit dem Umstande verknüpft, dass damals gespart wurde, d. h. dass die Gesellschaft damals dynamisch war. Die Erinnerung daran bewahren sie unauslöschlich, auch wenn neue Erfindungen und Geschmacksveränderungen inzwischen eingetreten sind, in Form einer Bequemheit, die bei der Entstehung jedes besonderen Realkapitales die vorteilhafteste war, jetzt aber für alle, aussér den am spätesten entstandenen, unvorteilhaft ist und um so unvorteilhafter wird, je früher das betreffende Realkapital erbaut ist.» (S. 38.)

Ganska intressant och läsvärd är även författarens framställning av de lagar, som gälla för *kooperationen mellan kapital och arbete*. I kap. V utvecklas först, hur totalprodukten förändras vid växlande kapital och arbetsmängder och hur den fördelas efter gränsproduktivitetsprincipen. I kap. VI (§ 3), VIII och IX redogöres sedan för hur kapitalets nettoavkastning uppkommer och utjämnas därigenom, att kapitalföremålen bruttoavkastning överstiger det investerade lönebeloppet med en viss årlig värdeökningkoefficient. Något väsentligt nytt innehålla dock ej dessa kapitel för den, som känner till Wicksells framställning, och på grund av bristen på koncentration höra de formellt sett till bokens svagaste. Understundom förefalla även författarens slutsatser något förhastade. Sålunda är det i kap. V gjorda påståendet, att, om blott kapitalföremålen »automatism» ständigt vore den bästa möjliga, lagen för den avtagande avkastningen redan från första början skulle gälla för Kooperationen mellan arbete och kapital, ingalunda självklart. På grund av de för-

koopererande arbetare ökas. I själva verket torde den första bestämningen av begreppet ej vara vidare lyckad. Den andra går däremot i rätt riktning: storleken av den maximala produkten per koopererande arbetare ger uttryck för automatismens storlek.

¹ »Nachdem die Kapitalvermehrung vor sich gegangen, muss alljährlich eine grössere Menge Arbeit als vorher mit ersetzender Investierung in dauerhaften Kapitalgegenständen beschäftigt sein und eine geringere Menge als früher mit vorhandenen derartigen Gegenständen kooperieren. Auf jede investierte Arbeitseinheit fällt also aus zwei Gründen eine geringere Menge kooperierender Arbeit als vorher.» (S. 28.) Denna förklaring är, synes det mig, väl kategorisk; då ju — som författaren själv för övrigt längre fram riktigt anmärker (se fig. 2 s. 74 och förklaringen av densamma s. 75) — även det fallet är teoretiskt tänkbart, att kapitalet växer endast »på höjden», varvid den årligen investerade liksom den koopererande arbetsmängden blir oförändrad. I detta fall kommer antalet av de årligen producerade kapitalföremålen att minska men deras varaktighet kommer att öka i mer än motsvarande grad, så att för varje år dock ett större antal än förut kommer att kooperera med (en oförändrad mängd) löpande arbetskraft.

delar, som kooperationen erbjuder, är det väl tvärtom ganska troligt, att även under den gjorda förutsättningen avkastningen per arbetare vid ökning av arbetarantalet i vissa fall först ökas för att sedan avtaga. Vidare synes mig författarens åsikt (s. 84—85), att realkapital, som deltagar i produktionen av samma art konsumtionsnyttigheter, måste ha en och samma investeringstid¹, ej stå i överensstämmelse med det riktiga påpekandet (s. 80), att olika slag av realkapital kooperera i produktionen. De anmärkningar, som framställas mot Wicksell, finner jag ej heller befogade², och gentemot behandlingen av de varaktiga kapitalföremålen torde även vissa invändningar kunna göras, varom mera sedan.

I kap. VII upptar författaren den grafiska framställning av kapitalets olika årgångar, som med så mycken framgång använts av Wicksell, och bevisar i samband därmed satsen, att det löpande arbetets *genomsnittliga investeringstid*, beräknad som aritmetiskt medium, varierar proportionellt mot antalet investerade arbetsenheter. I betraktande av de många missförstånd och oklarheter, som utmärkt diskussionen om denna fråga³, verkar denna klara, om och något omständliga, framställning synnerligen välgörande. Den ifrågavarande, egentligen självklara satsen kan dock ej anses som något egentligt svar på spørsmålet om sambandet mellan kapitalets storlek och investeringstid. För det första är den giltig endast i ett stationärt samhälle. Och för det andra bli de längre investeringarnas betydelse ej tillbörligt uppskattad. Om den genomsnittliga investeringstiden göres beroende av räntefoten och, som författaren sedan (s. 134) utvecklar, beräknas som den tid, under vilken det investerade kapitalet vid given räntefot med ränta på ränta blir lika med kapitalets bruttoavkastning, erhålles ett sannare uttryck för produktionens kapitalistiska intensitet.

¹ Resonnemanget fullföljes sedan å s. 92 på ett ej fullt korrekt sätt. Författaren utgår nämligen ifrån att en kapitalökning, som ej rubbar proportionen mellan de enheter löpande och sparad arbetskraft, som kooperera vid produktionen av konsumtionsnyttigheter, och som alltså endast innebär en förlängning av de senares utmogningsstid, ej skulle influera på arbetskraftens och kapitalföremålens gränsproduktivitet. Detta är dock ej riktigt, ty de koopererande kapitalföremålens antal eller effektivitet har ökat genom investeringstidens förlängning, under det att den koopererande arbetsmängden är oförändrad, och detta måste medföra en höjning av arbetskraftens och en sänkning av kapitalföremålens gränsproduktivitet.

² Wicksells påstående, att vid kapitalökning kapitalet har en egenskap att växa mer »på höjden» än »på bredden», är ej, som författaren (s. 90 not 1) anger, mindre lyckligt formulerat utan utgör tvärtom en av kapitalteoriens viktigaste sats. — Att Wicksells framställning skulle behärskas av uppfattningen, att arbete och realkapital ej skulle kooperera vid produktionen av konsumtionsnyttigheter och den ena faktorns gränsproduktivitet därför ej skulle röna inflytande av förändringar av den andras storlek (s. 94), måste även betecknas som en skäligen naiv anmärkning.

³ Att även Böhm-Bawerk måste räknas bland dem, som ej till fullo fattat frågans innebörd, framgår tydligast av Exkurs V, där han under utförlig polemik med sina kritici invecklar sig i diverse motsägelser. Egendomligt nog har dr Å. ej tagit hänsyn till denna exkurs (jfr s. 74), varför hans framställning av Böhm-Bawerks uppfattning ej blivit fullt korrekt.

De *varaktiga kapitalföremålen*, som behandlas i andra delen av dr Å:s arbete, utmärka sig därigenom, att den arbets- (och jord-) kraft, som under en viss tid investerats i desamma, sedan successivt utmognar under en följd av år. Föremålets varaktighet står vanligen i en viss relation till den investerade arbetsmängden och oftast på det sättet, att ständigt ett mindre arbetstillskott behövs för att förlänga föremålets varaktighet med en viss tidsenhet. Denna regel om de »avtagande arbetstillskotten» (se s. 22), som först framställdes av Rae; är givetvis endast en speciell formulering av den allmänna lagen om de längre produktionsomvägarnas större produktivitet. Enligt dr Å. gäller denna regel eller lag dock ej obegränsat för sådana varaktiga kapitalföremål som maskiner, och till grund för sin undersökning lägger han därför en skala av arbetstillskott, som till och med femte året är avtagande (1, 0,667, 0,556, 0,513, 0,500) men sedan blir tilltagande (0,513, 0,556, 0,667). Om denna produktivitetsskala antages såsom given, gäller det att bestämma den livslängd hos kapitalföremålen, som ställer sig mest fördelaktig för företagen. Härvid gäller följande viktiga princip: så länge det sista arbetstillskottets räntabilitet överstiger genomsnittet av de övrigas räntabilitet, framstår en förlängning av livslängden såsom önskvärd¹. Räntabiliteten beror åter på förhållandet mellan den investerade och den löpande arbetskraftens gränsproduktivitet. Författaren visar (i kap. XI), att en relativt kort livslängd blir fördelaktigast, om kapitalföremålen ha en hög gränsproduktivitet i förhållande till den löpande arbetskraften, och att det lönar sig att förlänga livslängden i samma mån, som arbetets gränsproduktivitet ökas i förhållande till kapitalföremålets. Detta står i full överensstämmelse med den allmänna teorien, att höga arbetslöner göra långvariga investeringar mera fördelaktiga. Dr Å. kommer emellertid även med ett par intressanta nyheter. Under polemik med Rae visar han nämligen, att det vid höga arbetslöner kan löna sig att förlänga kapitalföremålets livslängd, även sedan de erforderliga arbetstillskotten blivit tilltagande, dock naturligtvis ej utöver den gräns, varefter arbetstillskottet överstiger genomsnittet av de övriga (jfr s. 22, 106, 107, 118). Detta förhållande beror givetvis därpå, att det sista arbetstillskottets räntabilitet kan överstiga (eller vara lika med) *genomsnittet* av de övrigas, ehuru det är större än det närmast föregående. Vidare påpekas, att vid diskontinuerliga livsförlängningsmöjligheter två efter varandra följande livslängder kunna vara lika fördelaktiga².

¹ Denna sats kommer knappast till klart uttryck i dr Å:s arbete. Han formulerar samma tanke mera otydligt på följande sätt: »Wenn ein gewisser $b:l$ (b = den investerade, l = den löpande arbetskraftens gränsproduktivitet) derartig ist, dass bei einer gewissen Lebenslänge, n Jahre, des M -kapitales ein Ertrag x entsteht, der den isolierten Reifewert des letzten Arbeitspostens dem Jahresnutzungswerte des Kapitales gleichmacht, dann ist dieses x das vorteilhafteste, das sich erzielen lässt, und dieses x erhält man nicht nur bei der Lebensdauer n sondern auch bei der Lebensdauer $n-1$ des M -kapitales.» (S. 114.)

² Se den i föregående not citerade satsen.

Längre fram i arbetet (kap. XIV) gör författaren förhållandet mellan den investerade och den löpande arbetskraftens gränsproduktivitet, vilket förut antagits såsom siffermässigt givet, beroende av antalet koopererade arbets- och kapitalenheter. Han antager nämligen, att årsprodukten varierar proportionellt mot kvadratroten ur produkten av de koopererade arbets- och kapitalenheter. Med utgångspunkt från de så givna två funktionerna (för livslängden och gränsproduktiviteten) blir det möjligt att bestämma arbetslönen och kapitalräntans storlek jämte kapitalföremålets livslängd vid varierande mängder kapital och arbete. Dr Å. visar, hur vid konstant arbetarantal en ökning av kapitalmängden medför höjning av arbetslönen, sänkning av kapitalräntan samt förlängning av kapitalföremålets livslängd. Även denna del av undersökningen är av stort intresse som en parallell för det fasta kapitalets vidkommande till de liknande beräkningar, som beträffande det rörliga kapitalet verkställts av Böhm-Bawerk och Wicksell.

Ju högre värde man tillmäter de goda idéer, som utmärka denna behandling av de varaktiga kapitalföremålen, desto mer måste man beklaga, att själva framställningssättet på det hela taget blivit så onjuttbart. Det är en ganska tålmodsprövande lektyr, som författaren bjuder på, och detta sammanhänger först och främst därmed, att han väl ensidigt urgerat sin metod att framställa teorien endast i form av ett konkret räkneexempel. Läsaren, som har ett större intresse av att få den allmänna sidan av problemet belyst än att få veta siffrorna i ett speciellt fall, hade gärna önskat litet vidare perspektiv över författarens uträkningar, något mer anknytning till allmänna utgångspunkter och en mer generell formulering av slutsatserna. Han får nu oftast göra sina reflexioner utan medverkan från författaren. För att taga blott ett exempel, så kommer dr Åkerman från sina utgångspunkter till det resultatet (s. 150), att en ökning av kapitalet inte endast sänker kapitalräntans höjd utan även nästan från början minskar kapitalisternas nettovinst. Man saknar därvid ett påpekande av att detta resultat naturligtvis strider mot verkligheten och ett klagörande av i vilken mån författarens premisser därför äro osannolika. En matematiker måste antagligen även finna, att problemet med tillhjälp av högre matematik skulle kunnat erhålla en mer allmängiltig lösning¹. Därtill kommer emellertid, att även det konkreta problem, som författaren närmast intresserar sig för, otvivelaktigt skulle kunnat behandlas på ett enklare och klarare sätt. Av förut anförda skäl anser jag det vara ett missgrepp att göra lönefondsbegreppet till undersökningens centrum. Läsaren blir aldrig riktigt övertygad om värdet av de vidlyftiga beräkningar av lönefondens storlek enligt olika metoder; som upptaga en ganska

¹ Även en lekman kan konstatera, att författarens bristande matematiska skolning ibland hindrat honom från att få sina utredningar att stämma med den allmänna teorien. Ett exempel härpå utgör undersökningen (s. 153—155) av i vilken mån kapitalräntan kan betraktas som ett uttryck för tidens gränsproduktivitet.

stor del av framställningen¹. Vidare förefaller det mig inkonsekvent att särskilja mellan de arbetsenheter eller arbetslöner, som investerats i ett varaktigt kapitalföremål för en viss framtida bruksperiod (»investeringskapital»), och de, som utmogna under samma bruksperiod (»amorteringskapital») ². Om en viss arbetsmängd investerats för en framtida bruksperiod, så innebär detta naturligtvis, att den är avsedd att utmogna under samma period. En annan sak är, att det beträffande ett varaktigt kapitalföremål ej kan objektivt konstateras, hur stor del av den totala arbetsmängden, som investerats för och utmognar under varje särskild bruksperiod. Den frågan kan besvaras på olika sätt, beroende på vilka synpunkter man anlägger: 1) man kan särskilja på de arbetstillskott, som erfordras för varje förlängning av livslängden med en bruksperiod; 2) man kan uppdelat den totala arbetsmängden på de olika bruksperioderna sålunda, att varje del förräntas efter samma räntefot, eller 3) på så sätt, att för varje år hela det återstående kapitalet förräntas efter samma räntefot; eller 4) kan man helt enkelt dividera arbetsmängden med antalet bruksperioder. Även andra metoder äro naturligtvis tänkbara. En allmän tillämpning av vart och ett av dessa olika system medför emellertid en lika stor amortering och nyinvestering för samhället i dess helhet — detta har dr Å. ej tillbörligt framhävt — varför differenserna dem emellan ej äro av någon större nationalekonomisk betydelse. Metoden numro två, som författaren anser för den riktigaste, har dock ett speciellt teoretiskt intresse, då den möjliggör en behandling av de varaktiga kapitalföremålen, som är fullt analog med behandlingen av andra kapitalinvesteringar. Den enda skillnaden mellan de arbetsdoser, som investerats i ett varaktigt kapitalföremål, och de, som erhållit en mer rörlig investering, blir den, att de förra i grafisk framställning äro förbundna med varandra i diagonal riktning.

I den nu föreliggande delen av arbetet behandlas kapitalproblemet endast under statiska förutsättningar, vilka ju ej medföra några *väsentliga* komplikationer för de varaktiga kapitalföremålen vidkommande. Att medelst ett konkret exempel ha påvisat detta, är hittills dr Åkermans viktigaste insats inom kapitalteorien. Som han riktigt anmärker, erbjuder det fasta kapitalet emellertid i ett dynamiskt samhälle åtskilliga speciella och intressanta problem. Den utpräglade begåvning för teoretisk forskning, som dr Å. visat sig äga, gör, att man med stor förväntan emotser den härom utlovade undersökningen³.

Erik Lindahl.

¹ Beträffande den beräkning av kapitallets storlek, som förekommer å s. 127 ff. kan ytterligare anmärkas, att den är mindre belysande, då det ifrågasvarande jämviktsläget ej uppfyller det allmänna villkoret, att det sista arbetstillskottet skall förräntas efter samma räntefot som den totala investerade arbetsmängden.

² Denna distinktion förekommer först s. 59—60 och upprepas sedan i kap. XI.

³ Sedan ovanstående inlämnats för tryckning, har dr Åkermans arbete varit

MIKAEL H. LIE: *Domstolene og grunnloven*. Kristiania 1923. 68 s.

I vårt västra grannland har sedan länge meningarna varit mycket delade om innebörden av stadgandet i grunnlovens § 97: »Ingen lov må gives tilbakevirkende kraft». Detta har gjort, att förslag framkommit om stadgandets upphävande, och på grund härav har norska justitiedepartementet föranstaltat om utredning i saken, vars resultat blivit ovan nämnda arbete. I den skrivelse, med vilken författaren överlämnar sin utredning till justitiedepartementet, framhålls, att det varit »nødyendig at berøre såvel forholdet til bestemmelsen om ekspropriasjon i grunnlovens § 105, som spørsmålet, hvorvidt der er grunn til å opheve eller innskrenke domstolenes myndighet til å bedømme loves indre gyldighet — lovenes overensstemmelse med grunnloven».—

Arbetet sönderfaller i sju kapitel, av vilka det första handlar om »Loves tilbakevirkende kraft og ekspropriasjonsgrunnsetningen i andre land», det andra om »Betydningen av, at forbudet mot loves tilbakevirkende kraft er optatt i forfatningsloven», det tredje om »Domstolenes myndighet til å prøve loves indre gyldighet i andre land», det fjärde om »Visse setninger, som kan utdrages av sakens stilling i andre land», det femte om »Domstolenes myndighet på dette område i norsk rett», det sjätte om »Grunnlovens § 97» och det sjunde om »Virkningen av, at grunnlovens § 97 opheves».

Vad föreliggande avhandling beträffar, så torde största intresset för en icke-norrman knyta sig till de delar, som röra frågan om domstolarnas befogenhet att pröva lagars författningsenlighet, d. v. s. kapitlen III—V. Dessa utgöra cirka två tredjedelar av hela avhandlingen. I kapitel III behandlas frågan komparativt. Författaren giver där en synnerligen intressant, om förtrogenhet med ämnet samt om stor beläsenhet vittnande framställning av hur man i flertalet stater med västerländsk kultur och rättsordning ställer sig till spørsmålet. Särskilt ingående är framställningen av Förenta Staternas rätt.

Beträffande nu nämnda kapitel torde den anmärkningen kunna göras, att författaren väl styvmoderligt behandlat den tyska rätten. Om Förenta Staterna undantagas, gives det säkerligen intet land, varest ifrågavarande spørgsmål blivit så uppmärksammat som i Tyskland. Det har där i doktrinen blivit ingående behandlat och debatterat. Meningarna ha brutit sig synnerligen skarpt mot varandra, och de mest skilda åsikter ha gjorts gällande. Om detta förhållande lämnar författaren väl en antydning, men någon närmare redogörelse för de olika ståndpunkterna gives ej. En sådan synes ha kunnat vara väl motiverad i den mån den omfattat resonemang av allmän-giltig karaktär.

föremål för en utförlig och välvillig anmälan i Ekonomisk Tidskrift av professor Wicksell, som särskilt uppehållit sig vid behandlingen av de varaktiga kapitalföremålen och även bifogat en synnerligen instruktiv matematisk framställning av problemet.

Mot framställningen av den belgiska rätten torde samma anmärkning kunna göras som mot framställningen av den tyska. Även i Belgien har frågan varit föremål för livlig diskussion och föranlett stor meningsskiljaktighet, men om detta har författaren nästan ingenting att förmåla.

Vidare må det tillåtas en anmärkning rörande vad som anförts om svensk rätt. Enligt författarens mening har i Sverige både teori — med visst nämnt undantag — och rättspraxis intagit den ståndpunkten, att domstolarna sakna befogenhet att pröva lagars grundlagsenlighet. Detta påstående må hava sin riktighet med avseende på teorien. Vad rättspraxis däremot beträffar, så har denna, såvitt anmälararen är bekant, överhuvud aldrig tagit ställning till saken.

I kapitel IV utvecklar författaren sin uppfattning av föreliggande problem. Han konstaterar därvid först, att problemet ingenting har att göra med grundsatsen om maktfördelningen. Därefter upptager han till prövning och avvisar den åskådningen, att domstolarnas ifrågavarande befogenhet följer av motsättningen grundlag—lag, d. v. s. av att grundlagen är en rättskälla av högre rang än vanlig lag, samt utvecklar sin principiella uppfattning av saken. Han anför bl. a. följande: »Det er nok så, at grunnloven er en rettskilde av høiere orden enn almindelige lover. Legger den bånd på lovgivningen, er *de lovgivende organer* rettslig forpliktet til å respektere disse innskrenkninger i deres myndighet. Grunnlovens bud er direkte rettet til de lovgivende organer. Disse må danne sig en selvstendig mening om, hvor grensen i hvert forhold går. Systemet med skreven grunnlov pålegger nødvendigvis disse myndigheter, som *en særskilt forfatningsfunksjon*, å tolke og anvende grunnloven.

Hvorvidt den forståelse, lovgivningsmyndigheten går ut fra, skal være den endelige, den urokkelige, eller om den kan undergis prøvelse av nogen annen myndighet, blir og må bli et *særskilt forfatningsspørsmål*. Et sådant krav er ikke logisk gitt i og med motsetningen: grunnlov—lov. Særskilte former for forfatningsforandringer har full holdning og berettigelse, selv om der ikke er adgang til nogen sådan etterprøvelse».

Av det citerade framgår, att författaren anser föreliggande problem som ett särskilt förfatningsspørsmål. I den följande framställningen gör han gällande, att problemet ingenting har att göra med domstolarnas rätt och plikt att tolka och använda vanliga lagar samt att det är av politisk natur, »bestemt av en mengde faktorer, særegne for hvert land».

Vad författarens principiella uppfattning av saken beträffar, så är anmälararen ense med honom däri, att av motsättningen grundlag—lag icke obetingat följer, att domstolarna äga befogenhet att pröva, om lagar till innehållet äro förfatningsenliga. Av denna motsättning synes blott följa, att förfatningsstridiga lagar äro rättsstridiga. Huruvida sedan domstolarna få pröva, om förfatningsstridighet föreligger, är en annan fråga.

Författaren gör vidare, som nyss nämnts, gällande, att ifrågasättande spörsmål ingenting har att göra med domstolarnas rätt och plikt att tolka och använda vanliga lagar. Innebörden av detta påstående är svår att fatta. Om under lagar inbegripes varje beslut av den lagstiftande makten, torde det vara ohållbart. Spörsmålet går ju ut på att fastställa, i vad mån domstolarna vid avgörandet av förekommande rättsfall kunna anses vara befogade att ingå i prövning, huruvida lagar, d. v. s. beslut av den lagstiftande makten, till innehållet äro författningsenliga, samt, om de anse, att så ej är fallet, vägra att använda desamma.

Vad författarens åsikt, att föreliggande fråga är av politisk natur, beträffar, så kan anmälaren ej reservationslöst ansluta sig till denna. Visserligen må erkännas, att frågan har en politisk sida av mycket stor betydelse, men, då frågan gäller, huruvida domstolarna skola anses hava en viss kompetens eller ej, torde den väl till sin egentliga natur få anses som en ren rättsfråga.

I kapitel V giver författaren en ingående framställning av norsk rätt, varvid han, särskilt rörande de rättsfall, som åberopats till stöd för domstolarnas ifrågasättande befogenhet, ställer sig i en viss opposition mot av andra uttalade meningar.

Det har varit givande att taga del av föreliggande avhandling, och denna bör kunna vara av stort intresse icke blott för statsvetenskapsmän och jurister av facket utan även för andra politiskt och statsrättsligt intresserade.

Ernst Uddenberg.

HELGE NELSON, *Canada, nybyggarlandet* (1922). — 180 s., pris kr. 7:50. —

HELGE NELSON, *The interior colonization in Canada at the present day and its natural conditions* (Meddelande från Lunds geografiska institution, ser. B, n:r 11, *Geografiska-annaler* 1923, h. 2). — 65 s.

Efter en år 1921 företagen resa har prof. N. i de ovannämnda arbetena gett en skildring av Canadas fysiska geografi, dess naturrikedomar och näringsliv, med särskild hänsyn till kolonisationen i östra Canada (Quebec), på det inre slättområdet (prärie provinserna) och inom Kordillererna (Brittiska Columbia).

Canadas odlade åkerareal är redan sex gånger större än Sverges, ehuru arealen söder om vetets approximativa nordgräns ännu blott till ringa del upptagits. I förhållande till folkmängden, som uppgår till 9 milj., är landet starkare industrialiserat än Sverge, men hälften av industrin ligger i Ontario och mera än en fjärdedel i Quebec. Inom prärie provinserna dominerar åkerbruket.

Enligt 1911 års census voro 78 % av befolkningen födda inom landet och blott 22 % immigranter, bland dem 29,000 svenskar, 20,000 norrmän och 4,000 danskar. Den starka folkrörelsen från

öster mot väster inom Förenta staterna förskjutes emellertid allt mera till en rörelse mot norr. Till invandrarna räknades vid 1911 års census 304,000 »amerikaner» av olika härstamning. Under åren 1912—1920 anlände 1,664,000 immigranter.

Det engelska arbetet ger en kompendiös framställning med modernare och delvis fullständigade siffror. Det rikare illustrerade och utförligare svenska arbetet har N. förlänat näringspolitiskt intresse speciellt för Sverge icke blott genom skildringen av svenska emigranternas utkomstmöjligheter i det stora nybyggarlandet, om vilka han gjort sig noggrant underrättad vid personliga besök i talrika svenska kolonier och hem, utan framför allt genom de slående paralleller han påvisar mellan utvecklingen där och Norrlandsfrågan, vår egen stora inre kolonisationsfråga. »Av jämförelserna mellan de nordliga kolonisationsdistrikten i östra Canada och Sverge torde framgå, att klimatet i stort sett ej är sämre i vårt lands nordligare delar». Vi ha »en bättre skött och mer givande skog, bättre fördelad vattenkraft samt en mildare vinter» (s. 108). Vad vi i Sverge saknat av de bärande elementen i östra Canadas kolonisation är uppenbarligen »det folkpsykologiska momentet», »den påtagliga energin . . . den målmedvetenhet, med vilken patriotism och hierarkiska intressen präglade detta arbete, samt den livskraft och förnöjsamhet, som utmärkte fransk-canadensarnas röjning i skog och mark» (s. 106).

Med 1900-talets ingång har präriernas uppbyggnad tagit fart. Prärieprovinserna genomkorsas av raka nord-sydliga och ost-västliga vägar, vilka skära varandra i räta vinklar och förläna landskapet en schackbrädestil, som utfylles av kvadratisk utlagda farmer. De egentliga prärierna ha redan så till vida utfyllts, och kolonisationen går nu in i skogen, som i öster och norr omgiver prärien. »För att utvidga den odlade bygden fordras numera att röja med yxan, innan plojen sättes i marken. I likhet med fransk-canadensaren gör svensken detta med förkärlek» (s. 156). Svenskbygderna i Canada omnämnas i korthet, men dem tänker N. ägna ett särskilt arbete. Svensken är en väl sedd invandrare, men hemlandet borde, såsom N. med verklig patos betonar, genom en planmässigare och ruhdäntare kolonisationspolitik kunna taga vara på sina emigranter och utvidga sin egen odlingsjord.

E. F. K. S—n.

CORDT-TRAP, *Grundrids af Finansvidenskabens, fjerde-omarbejdede-udgave* (1923). — 141 s.

Detta bekanta lilla danska arbete framträder med den nya upplagan i viktiga delar såsom en ny bok. Erfarenheterna under och efter krigsåren torde ha föranlett den revision av det korta kapitlet om skattetryckets fördelning på direkta och indirekta

skatter, som lett uppmärksamheten starkare på inkomstskattens brister, vilka emellertid icke få bortskymma dess fördelar. Kapitlet om statsskulder har betydligt utvidgats (s. 110—123) och följes av ett kapitel om emissioner av papperspengar (s. 124—128). Boken avslutas med en kort redogörelse för kommunalfinanserna (s. 128—141). Den ger inom det begränsade utrymmet en god överblick över ämnet och en allsidig inblick i alla viktigare spörsmål, utan att fördjupa de principiella synpunkterna. Till den s. k. intresseprincipens betydelse för utbyggandet av ett rättvist skattesystem ställer sig författaren oförstående, liksom han synes främmande för den finansvetenskapliga litteraturen i Sverge (David Davidson, Knut Wicksell, Erik Lindahl). De inströdda uppgifterna om svenskt skatteväsen äro däremot riktiga och byggda på senaste lagstiftning. Så länge en motsvarig lärobok saknas på svenska språket, tillgodoser arbetet i sin mån ett behov även i Sverge.

E. F. K. S—n.

- Arkiv för patent-, mönster- och varumärkesskydd.* Organ för Svenska föreningen för industriellt rättsskydd. Utg. AXEL HASSELROT. Årg. 5. H. 3. Sthlm 1923.
- Berättelse angående Helsingfors stads kommunalförvaltning.* 1920. Utg. av Helsingfors stads-Statistiska kontor. Hfors 1923.
- Fiinsk Kommunaltidskrift,* utg. av Kommunala Centralbyrån i Finland. Årg. VIII. Nr. 4—7. Hfors 1923.
- Forum.* Tidskrift för politik, litteratur och allmänna frågor. 1923. Nr. 7. Sthlm 1923.
- Helsingfors stads statistik.* I. Hälso- och sjukvård. 1918—1920. Senare delen: Ufg. av Helsingfors stads Statistiska kontor. — IV. Helsingfors stads tekniska verk. 1922. Årsberättelse utg. av Styrelsen för Helsingfors stads tekniska verk. — V. Stadens räkenskaper och bokslut. 1922. Berättelse avgiven av Helsingfors stads drätselkontor. Hfors 1923.
- Industria.* Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNJUS. Årg. XIX. Nr. 17—20. Sthlm 1923.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1923. N:o 8—9. — Bulletin mensuel des Institutions Économiques et Sociales. Table des matières. Année 1922. — Revue Internationale des Institutions Économiques et Sociales. Année I. N:o 3. Rome 1923.
- Kommersiella Meddelanden,* utg. av K. Kommerskollegium. Årg. 10. Nr. 17—20. Sthlm 1923.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XVIII. Nr. 34—41. Hfors 1923.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1923. Nr. 4. Sthlm 1923.
- Revue du Travail,* publiée par le Ministère de l'Industrie et du Travail. 1923. N:o 8—9. Bruxelles 1923.
- Skogen.* Populär tidskrift, utg. av Sv. Skogsvårdsföreningen. Årg. 10. H. 8—10. Sthlm 1923.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift.* 1923. H. 9—10. Sthlm 1923.
- Sociala Meddelanden,* utg. av K. Socialstyrelsen. 1923. Nr. 8—9. Sthlm 1923.
- Statistisk Månadsskrift,* utg. av Sthlm:s stads Statistiska kontor. Årg. XVIII. H. 7. Sthlm 1923.
- Svensk Finanstidning.* Årg. I. Nr. 47—52. Årg. II. Nr. 1—2. Sthlm 1923.
- Svensk Tidskrift.* Utg. av GÖSTA BAGGE och AXEL BOETHIUS. Årg. XIII. H. 6. Sthlm 1923.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift,* Red. HELGE LINDHOLM. Årg. 15. H. 5. Sthlm 1923.
- Tidskrift,* utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1923. H. 4. Hfors 1923.
- Tirfing.* Tidskrift för nykterhetsfrågans studium. Red. AUG. LJUNGGREN. Årg. 17. H. 5—6. Sala 1923.
- Årsskrift* utgiven av Åbo Akademi. 1922. Åbo 1923.
- LIE, MIKAEL H., Domstolene og Grunnloven. Kria 1923.
- MACKEPRANG E., Afsnit af Statistikens Teori. I. Antropometri. G. E. C. Gads Forlag. Kbhvn 1923.
- TRAP, GÖRDT, Grundrids af Finansvidenskabens. Fjerde omarbejdede Udgave. Vilhelm Trydes Forlag. Kbhvn 1923.

Årgångarna 3—7 (1900—1904) av Statsvetenskaplig Tidskrift kunna intill årets slut erhållas till ett ned-satt pris av 1 kr. pr årgång.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

S K Å N E

M a l m ö

Samtliga fonder |, 1923

c:a 51,000,000 kr.,

därav garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

**Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-**

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

■ ■ ■

**Olycksfall- och Sjukförsäkringar,
Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,
Glas-, Garanti-, Skadestands-,
och Automobil-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

M A L M Ö

genom bolaget Skånes agenter.